

**Journal of Innovative
Research in Social Studies**

Sosyal Bilgilerde Yenilikçi
Araştırmalar Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jirss>

Cilt/Volume

8

Sayı/Issue

1

Yıl/Year

2025

**2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında ve 5. Sınıf
Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tarihsel Empati Becerisi**

Historical Empathy Skills in the 2018 and 2024 Social Studies Curriculum and 5th
Grade Social Studies Textbooks

Yazar Bilgisi / Author Information

Esra Kabakuş Tabur

Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi, Antalya/ Türkiye
PhD Student, Akdeniz University, Institute of Educational Sciences, Turkish and Social Studies Education,
Antalya/Türkiye

taburesra25@gmail.com

 ORCID: <https://orcid.org/009-0002-1680-5412>

Yüksel Kaştan

Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi, Antalya/ Türkiye
Prof. Dr., Akdeniz University, Institute of Educational Sciences, Turkish and Social Studies Education, Antalya/Türkiye

yukselkastan@akdeniz.edu.tr

 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8616-8968>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 17.03.2025

Kabul Tarihi / Accepted : 15.05.2025

Yayın Tarihi / Published : 10.06.2025

Atıf / Cite

Kabakuş Tabur, E. ve Kaştan, Y. (2025). 2018 ve 2024 Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında ve 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında tarihsel empati becerisi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 8(1), 1-32.

<https://doi.org/10.47503/jirss.1659551>

2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tarihsel Empati Becerisi

Historical Empathy Skills in the 2018 and 2024 Social Studies Curricula and 5th Grade Social Studies Textbooks

Özet

Araştırmanın amacı 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda ve bu programlara uygun olarak hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında tarihsel empati becerisinin nasıl yer aldığını belirlemektir. Araştırma nitel araştırma yöntemine dayalı olarak yapılmıştır. 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının doküman olarak kullanıldığı bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği uygulanmıştır. Araştırmada tarihsel empatinin bilişsel ve duyuşsal boyutları esas alınmıştır. Araştırma sonuçları 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları için karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Tarihsel empati becerisinin 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programından farklı şekilde ayrı bir beceri olarak ele alındığı ve programın öğrenme çıktılarında tarihsel empati becerisi ile doğrudan ilişkili öğrenme çıktıları olduğu tespit edilmiştir. 2024 5. sınıf Sosyal bilgiler ders kitabında tarihsel empati becerisine metin, soru, etkinlik ve görseller yönü ile 2018 5. sınıf Sosyal bilgiler ders kitabına göre daha fazla yer verildiği ortaya çıkmıştır. Her iki öğretim programında ve her iki ders kitabında tarihsel empati ile ilgili metin, soru, etkinlik ve görsellerin tarihsel empatinin daha çok bilişsel boyutu ile yer aldığı görülmüştür. Çalışmanın sonuçları genel olarak ele alındığında 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında ayrı bir beceri olarak ele alınan tarihsel empati becerisinin 2024 Sosyal Bilgiler ders kitabına metin, soru, etkinlik ve görsel yönü ile yansıtıldığı fakat bu yansıtmanın yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel boyut, Ders kitabı, Duyuşsal boyut, Sosyal bilgiler dersi öğretim programı, Tarihsel empati

Abstract

The aim of the study is to determine how the historical empathy skill is included in the 2018 and 2024 Social Studies Curricula and the 5th grade Social Studies textbooks prepared in accordance with these Curricula. The research was conducted using a qualitative research method. In this study, document analysis was employed as a data collection method, using the 2018 and 2024 Social Studies Curricula and 5th grade Social Studies textbooks as documents. Descriptive analysis on the data. The study focuses on the cognitive and affective dimensions of historical empathy. The results of the research are presented comparatively for the 2018 and 2024 Social Studies Curricula and the 5th grade textbooks. It was determined that the historical empathy skill is handled as a separate skill in the 2024 Social Studies Curriculum, which differs from the 2018 Curriculum. Furthermore, learning outcomes directly related to the historical empathy skill were included in the learning outcomes of the 2024 Curriculum. The 2024 Social Studies 5th grade textbook was found to include more historical empathy skills through texts, questions, activities, and visuals compared to the 2018 Curriculum. The texts, questions, activities, and visuals related to historical empathy in both Curricula and textbooks mainly focused on its cognitive dimension. Overall, the results indicate that although the historical empathy skill, defined separately in the 2024 Social Studies Curriculum, is reflected in the 2024 textbook through texts, questions, activities, and visuals, this reflection is not yet at a sufficient level.

Keywords: Historical empathy, Cognitive dimension, Affective dimension, Social Studies Curriculum, Textbook

Introduction

Historical empathy, which is a higher-order thinking skill, is a disciplined reasoning process based on knowledge. Historical empathy aims to teach individuals to understand the conditions and chronology of the historical period, critically examine sources, recognize multiple perspectives, evaluate interpretations and evidence, and think within the context of that period, rather than through contemporary value judgments (Aydın, 2020). It is known that historical empathy is a concept with two dimensions: cognitive and affective (Aydın, 2020). According to Endacott and Brooks (2013), historical empathy is not only a concept with a cognitive dimension, such as historical context and perspective-taking, but also a concept with an affective aspect. Teachers play a major role in teaching historical empathy as a learnable skill and in helping students develop a positive or negative attitude towards this skill (Cairns, 1989). Activities such as using historical evidence, visual presentations, drama and role-playing activities, imaginative exercises, reenacting in historical places, using historical series and documentaries, exercises to establish connections with culture and economy, disapproval-empathetic dilemma activities, structured differences between the past and the present activity, and experimental reliving are activities that can be used in teaching historical empathy (Çorapçı, 2019). Studies have shown that the implementation of activities that include historical empathy increases the effectiveness and retention of history teaching (Şeker, 2010). In addition, the role of this skill is important in teaching values and creating new values (Demircioğlu and Tokdemir, 2008).

The aim of the research is to determine how historical empathy skills are included in the 2018 and 2024 Social Studies Curricula (SBDÖP) and in the Social Studies textbooks prepared in accordance with these Curricula.

Method

This study was conducted using a qualitative research method. Document analysis was employed as the data collection method. The sources of the data in the study are the 2018 and 2024 Social Studies Curricula and the textbooks prepared according to these Curricula. Descriptive analysis was used to analyze the study data. Descriptive analysis involves the stages of creating an analytical framework, processing the data according to this thematic framework, identifying the findings and interpreting the results (Yıldırım & Şimşek, 2011). The study was framed around the dimensions of historical empathy based on relevant literature.

The 2018 and 2024 Social Studies Curricula were examined according to the learning achievements for each grade level. Social Studies textbooks were analyzed as texts, questions, activities, and visuals that allow for a comparative examination of both books. To ensure internal validity (credibility), the themes/categories were validated with related literature on the development of historical empathy skills. To ensure external validity (transferability), all relevant information and research processes that can be applied to other contexts were clearly presented. All content from the programs and textbooks was examined multiple times at designated intervals. To ensure internal reliability (consistency), the content was supported with direct quotes. The alignment of the concepts with scientific terms in the field was verified. For external reliability (confirmability), the opinions of various experts were consulted. The selection of books, concepts, data collection methods, and analysis procedures was clearly outlined.

Findings

Historical empathy is not listed among the 27 defined skills in the 2018 Social Studies Curriculum (SBDÖP). However, in the 2024 SBDÖP, it is included as a distinct field skill. Although the total number of learning outcomes decreased in the 2024 Curriculum, the proportion of outcomes related to historical empathy increased compared to the 2018 version. The 2018 Curriculum lacks explicit learning outcomes addressing historical empathy; however, some outcomes, mainly within the 'Culture and Heritage' learning area, indirectly support its development. In contrast, the 2024 Curriculum includes explicit learning outcomes related to historical empathy, primarily within the "Our Common Heritage" learning area. In both Curricula, the cognitive dimension of historical empathy predominates, whereas fewer outcomes address both the cognitive and affective dimensions.

In the 2018 5th-grade Social Studies textbook, 52 instances supporting historical empathy were identified. Among these, only one paragraph contains a direct reference to historical empathy, while the remaining 51 are developmental. Of the questions examined, one is direct and 11 are developmental; additionally, 9 developmental activities were identified. A total of 58 visuals were found to support historical empathy.

In the 2024 textbook, 69 instances supporting the development of historical empathy were identified; however, none explicitly refer to the skill. Among the questions, 2 are direct and 21 are developmental. In terms of activities, 2 are direct and 11 are developmental. There are 73 visuals that contribute to the development of historical empathy.

The content texts, questions, activities, and visuals in both textbooks mostly emphasize the cognitive dimension of historical empathy. In the 2018 textbook, one paragraph and four activities relate to the affective dimension. In the 2024 textbook, the affective dimension appears in 12 text excerpts, 2 questions, and 6 visuals. Notably, although the 2024 textbook contains more affective elements in texts, questions, and visuals than the 2018 textbook, it lacks activities addressing the affective dimension.

Conclusion and Discussion

While the historical empathy skill was not included as a separate skill in the 2018 Social Studies Curriculum (SBÖP), it is explicitly defined as a distinct field skill in the 2024 SBÖP. Although there are no direct learning outcomes related to historical empathy in the 2018 Curriculum, the 2024 version includes explicit outcomes addressing this skill at the 4th, 5th, and 6th grade levels.

Although the total number of learning outcomes has decreased in the 2024 SBÖP, the proportion of outcomes related to historical empathy has increased compared to the 2018 version. This reflects a greater emphasis placed on historical empathy in the 2024 Curriculum.

In the 2018 SBÖP, the outcomes supporting historical empathy are primarily found in the "Culture and Heritage" learning area across all grade levels. Similarly, in the 2024 SBÖP, both direct and indirect outcomes related to historical empathy are located in the "Our Common Heritage" area, which focuses more intensely on historical topics. In this respect, the structure of the learning areas shows continuity between the two Curricula.

The Curricula were analyzed in terms of both the cognitive dimension of historical empathy encompassing historical context and perspective-taking and its affective dimension. While cognitive elements are dominant, there are also outcomes addressing the affective aspects. A comparison of the 2018 and 2024 Social Studies textbooks reveals that the 2024 textbook includes

more extensive content related to historical empathy in terms of texts, questions, activities, and visuals. However, this increase mainly reflects developmental rather than direct content. Although the number of direct questions and activities has slightly increased in the 2024 textbook, this increase remains minimal. Considering that historical empathy is designated as a distinct skill in the 2024 SBÖP, the existing content appears insufficient.

Furthermore, activities in the 2024 textbook are primarily framed around tasks such as research, think-write, and question-answer. Enhancing these activities and aligning them more closely with the nature of historical empathy could significantly improve skill development.

Visual materials in both textbooks follow a similar thematic classification and support historical empathy when evaluated alongside the textual content. However, while the 2024 textbook includes a greater number of these visuals, their smaller size compared to the 2018 edition may reduce their impact. Overall, both textbooks place greater emphasis on the cognitive dimension of historical empathy, with limited attention to its affective dimension. This imbalance can be considered a notable shortcoming.

GİRİŞ

21. yüzyıl, özellikle son çeyreği itibari ile her alanda hızlı değişme ve gelişmelerin meydana geldiği ve bu gelişmelerin aynı hızla eğitim-öğretim sürecine yansıdığı bir dönemdir. “21. yüzyıl becerileri” olarak adlandırılan “bilgiye ulaşma, ulaşılan bilgiyi ve beceriyi kullanıp işleyerek bir ürüne dönüştürme ve problem çözme” becerileri giderek önem kazanmakta ve bu yüzyıl bireylerinden özellikle eleştirel düşünme becerilerini kazanarak yaratıcı düşünmesi beklenmektedir (Doğan ve diğerleri, 2023). Eğitimde “beceri” kavramı, öğrencilerde öğrenme süreci içerisinde kazanılması, geliştirilmesi ve yaşama aktarılması tasarlanan kabiliyetler olarak tanımlanmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2005; MEB, 2018a). Özellikle son yarım asırlık süre içerisinde yaşanan çeşitli sosyo-ekonomik, politik ve teknolojik gelişmeler sonucunda eğitim-öğretim faaliyetleri içinde beceriler önemli yer tutmaya başlamıştır (Taşkıran ve diğerleri, 2016). Becerilerin öğretim programları içinde giderek daha da önemli hale gelmesinde, dünya genelinde niteliksel olarak daha donanımlı ve bilgiyi kullanabilen bireylere olan ihtiyaçların artmasının etken olduğunu söylemek mümkündür (Kan ve Tebiş, 2022).

Eğitimde yapılandırmacı felsefenin bir yansıması olarak Türkiye’de Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının beceri boyutuyla ilgili çalışmalar 2000’li yılların başında hızlanmış ve 2005-2006 yılında yürürlüğe giren Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında gerekli becerilere kapsamlı olarak yer verilmiştir (Mutluer, 2013). 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan 15 beceri arasında mekân algılama, zaman ve kronolojiyi algılama, değişim ve sürekliliği kavrama ile sosyal katılım ve empati becerileri ilk kez tanımlanmıştır (MEB, 2005). 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında ise, amaçlarla ve Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) ile uyumlu olarak belirlenen beceriler artırılarak sayısı 27’ye çıkarılmıştır (MEB, 2018b). Türkiye’de görece yeni bir süreç olarak kabul edilen beceri eğitiminde, kapsamın ne olması gerektiği konusunda yaşanan zihinsel ve kavramsal karmaşalar ile uygulamadaki sorunlara çözüm bulmak amacıyla, 2023 yılında ilan edilen K12 Beceriler Çerçevesi Türkiye Bütüncül Modeli ile beceriler beş ana kategoride tanımlanmıştır. Bunlar: Kavramsal beceriler (temel, bütünleşik ve üst düzey düşünme becerileri), sosyal-duygusal öğrenme becerileri (benlik, sosyal yaşam ve ortak beceriler), eğilimler (benlik, sosyal ve entelektüel eğilimler), alan becerileri (Türkçe, Matematik, Fen bilimleri, Sosyal bilimler alan becerileri) ve okuryazarlık becerileri (bilgi, dijital, finansal, görsel, çevre ve iklim okuryazarlığı) şeklinde sıralanmıştır (Doğan ve diğerleri, 2023). Türkiye’de en son yürürlüğe giren ve bireylerin tüm yönleriyle gelişiminin hedeflendiği “2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” öğretim programlarında, bu beceriler bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak öğrencilerin çok yönlü gelişiminin etkin bir şekilde desteklenmesi amaçlanmıştır. 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın geliştirilme amacının “değişen ve gelişen dünya koşullarından hareketle bireye toplumsal konularda ihtiyaç duyduğu becerilerin kazandırılması” şeklinde ifade edilmesi, beceri kavramının programın genel çerçevesinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (MEB, 2024).

Eğitim programları çerçevesinde hazırlanan ders kitapları öğrencilerin kullandıkları en temel yazılı ve görsel materyallerden biridir (Berkant ve Atmaca, 2013). Ders kitapları, içinde eğitim ve öğretimi somutlaştırmaya yarayan resim, şekil, grafik gibi öğeleri de hazır olarak bulundurması ile kolay ulaşılabilir kaynaklardandır (Karagözoğlu, 2020). Ayrıca gerek takip ve ödevlendirme gerekse öğrencilerin değerlendirilmesinde kullanım kolaylığı sağlaması yönüyle de en çok tercih edilen materyallerin başında gelir (Yanpar, 2005, Aktaran: Taş, 2007). Öğretim programına uygun olarak hazırlanan ders kitaplarından yalnızca bilgiyi aktarması değil, aynı zamanda bu bilgileri

programda belirlenen değerler ve becerilerle birlikte ele alıp harmanlayarak öğrenciye yansıtması beklenir (Altay, 2020). Bu bağlamda ülkemizde yapılandırmacı yaklaşımın temel alındığı 2005, 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının üçünde de yer alan “empati” becerisi ve bu becerinin tarih alanına yansıtılması olan, 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (SBÖP) içinde de ayrı bir beceri olarak ele alınan “tarihsel empati” becerisinin de diğer beceriler ile beraber ders kitaplarına uygun bir şekilde yansıtılması gerekmektedir.

Empati en genel ifade ile “istemli veya istemsiz olarak başka bir kimsenin duygusal durumunu deneyimleme” olarak tanımlanabilir (Cairns, 1989, s. 13). Dökmen empatiyi “bir insanın kendini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması” olarak tanımlamıştır (Dökmen, 2005, s. 135). Carl Rogers (1983)’e göre ise empati sadece duygu ve düşünce değil aynı zamanda eylem ve algılama boyutu da olan kapsamlı bir kavramdır (Rogers ve Akkoyun, 2019). Özcan (2016)’a göre empati sayesinde kendi düşünceleri dışında başka düşünceler olduğunu fark edebilen insan, böylece davranışın nedeni, biçimi ve sonuçlarının planlanıp planlanmadığı hakkında bilgi sahibi olarak sosyal ilişkilerde daha güvenli bir bağ kurabilir. Ayrıca ilişki içinde olunan kişiyle ilgili ne düşünüldüğü ve onunla nasıl bir ilişki içerisinde olunması gerektiği konusundaki düşünceleri anlamayı içermesi yönüyle de empati, ahlaklı olmanın bir boyutudur.

Tanımları farklılık gösterse de empatik yaklaşımın tarih alanına uygulanması ile ortaya çıkan “tarihsel empati” kavramı, geçmişte yaşamış kişilerin fikir, gaye ve hislerini dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak anlayabilme becerisidir (MEB, 2015). Üst düzey bir düşünme şekli olan tarihsel empati, bilgiye dayalı disiplinli bir akıl yürütme sürecidir. Tarihsel empati, bireylere tarihsel bağlam içinde dönemin koşullarının ve kronolojinin bilinmesini, kaynakların incelenmesini, farklı bakış açılarının fark edilmesini, yorum ve kanıtların incelenerek değerlendirilmesini ve bunları yaparken günümüzün değer yargılarıyla değil, o dönemin koşullarıyla düşünmeyi öğretmeyi amaçlar. (Aydın, 2020). Dolayısıyla bu beceri, “sadece dışarıdan görülen olgu ve olayların bilgisi olmayıp, düşünme dayalı bir içgörü, bir içten kavrama yetisi” olarak ifade edilebilir (Loww-Beer, 1989, s. 11).

Tarihsel empatinin, bilişsel ve duyuşsal iki boyuta sahip bir kavram olduğu bilinmektedir (Aydın, 2020). Tarihsel empatiye dair erken dönem araştırmalarında önce tarihsel empatinin bilişsel boyuta sahip olduğu vurgulanırken daha sonraki dönemlerde duyuşsal boyutu da olan bir kavram olarak tanımlandığı dikkat çekmektedir (Elbay, 2020).

Tarihsel empatinin duyuşsal yönüne vurgu yapan araştırmacılar olan Endacott ve Brooks (2013)’a göre tarihsel empati sadece tarihsel bağlam ve perspektif alma olarak bilişsel boyuta sahip olan bir kavram değil, aynı zamanda duyuşsal yönü olan bir kavramdır. “İncelenen zaman diliminin sosyal, siyasi ve kültürel normlarının derinlemesine anlaşılmasının yanı sıra tarihsel duruma yol açan olaylar ve eş zamanlı olarak meydana gelen diğer ilgili olaylar hakkında bilgi içeren zamansal bir farklılık duygusu” olan tarihsel bağlamsallaştırma, “geçmişteki kişinin yaşam deneyimlerini, ilkelerini, konumlarını, tutumlarını ve inançlarını anlayarak, o kişinin söz konusu durum hakkında nasıl düşünmüş olabileceğini anlamak” olan perspektif alma, “kişinin farklı yaşam deneyimleriyle bağlantı kurarak tarihsel figürlerin duygusal tepkilerinin deneyimlerine, eylemlerine veya içinde bulundukları duruma nasıl etki ettiğini değerlendirmek” olan duyuşsal bağlantının bir araya gelmesi daha güçlü ve bütüncül bir tarihsel empati deneyimi oluşturur (Endacott ve Brooks, 2013, s. 43). Bu özellikler düşünüldüğünde tarihsel bağlam ve perspektif almanın daha çok bilişsel boyut ile ilişkili olduğu görülmektedir. Şahin ve Aktın (2021)

çalışmalarında, tarihsel bağlam ve perspektif almayı bilişsel boyut içinde ele alırken, duyuşsal boyutu ayrı olarak ele almış ve tarihsel empatinin, geçmişte yaşayan insanların duygularının yanı sıra düşünce ve niyetlerini de gerçek bir tarihsel bağlam içinde anlamayı gerektirdiğini ifade etmiştir. Tarihsel bağlamsallaştırma, tarihsel empati becerisinin ilk aşaması olarak değerlendirilebilir. Çünkü geçmişe ait bilgilerin doğru bir şekilde kullanılması, tarihsel aktörlerin zihinsel imgelerinin oluşturulabilmesi için önemlidir. Geçmişe dair kanıtların incelenmesi, dönemin insanların düşünce tarzlarını, inançlarını ve eylemlerinin nedenlerini anlamada referans noktası olabilir (Lee, 1984; Aktın, 2021).

Öğrenilebilir bir beceri olarak tarihsel empatinin öğretilmesinde ve öğrencinin bu beceriye olumlu ya da olumsuz tutum geliştirmesinde öğretmenlere büyük rol düşmektedir (Cairns, 1989). Yeager ve Foster (2001)'e göre tarihsel empati becerisinin öğretiminde izlenmesi gereken aşamalar şu şekilde özetlenebilir: Öncelikle öğrenciler, insan davranışlarını analiz etmeyi gerektiren bir tarihsel olayla karşı karşıya getirilmelidir. Ardından hem olayların kronolojik sırasını hem de tarihsel bağlamını dikkate alarak araştırmaya dayalı bir biçimde geçmişe dair bilgi edinmeleri sağlanmalıdır. Üçüncü aşamada, öğrencilerin inceledikleri olayla ilişkili farklı tarihsel kanıtları analiz edebilme becerisi geliştirilmelidir. Son aşamada ise, elde ettikleri bilgiler doğrultusunda tarihi yeniden canlandırmaları ve kendi tarihsel anlatılarını oluşturmaları beklenir. Tarihsel empatinin öğretilmesinde tarihsel kanıtlarının kullanılması, görsel sunuların kullanılması, drama ve rol oynama etkinlikleri, hayal kurdurma alıştırmaları, tarihi mekanlarda canlandırma, tarihsel dizi film ve belgesellerin kullanımı, kültür ve ekonomi ile bağlantı kurma alıştırmaları, onaylamama-empatik ikilem etkinlikleri, geçmiş ile bugün arasında yapılandırılmış farklar etkinliği, deneysel yeniden yaşama gibi etkinlikler kullanılabilir (Çorapçı, 2019). Benzer şekilde Cairns (1989)'de tarihsel mekan ziyaretleri, sözlü tarih çalışmaları, belge ve eser incelemeleri, drama aktiviteleri gibi uygulamaların hem duyuşsal olarak hem de tarihsel bağlamda tarihsel empatiyi güçlendirebileceğini söylemektedir.

Yapılan çalışmalar tarihsel empatiyi içeren etkinliklerin uygulanmasının tarih öğretiminin etkililiğini ve kalıcılığını artırdığını ortaya koymaktadır (Şeker, 2010). Öğrencilerin üst düzey düşünme yetisine katkı sağlayan bu etkinlikler, bir ezber dersi olarak görülen ve bu yüzden sıkıcı bulunan tarih dersine karşı öğrencilerin ön yargılarının ortadan kalkmasına ve tarihe karşı ilgilerinin artmasına katkı sağlar. Yılmaz ve Koca, (2012). Öğretmenin kılavuzluğunda gerçekleştirilen etkinlikler sonucunda öğrenciye kazandırılan tarihsel empati becerisi ile öğrenciler kendi bakış açılarının ötesine geçtiklerinden yavaş yavaş tarihsel olayların karmaşıklığını ve zorluğunu gerçekçi bir şekilde anlama konusunda daha yetenekli hale gelirler. Giderek adil ve adaletsiz, medeni ve medeni olmayan, dost ve düşman hakkında basitleştirilmiş yargılardan uzaklaşırlar ve tarihsel olaylara eleştirel olarak yaklaşmayı öğrenirler (Lazarakou, 2008). Ayrıca, değerlerin öğretilmesinde de etkili olan tarihsel empati ile öğrenciler, tarih metodolojisini kullanarak olayları yaşadıkları döneme göre değerlendirip geçmişte benimsenen değerleri ve bu değerlerin oluşum ve işleyişini anlayabilir; geçmiş yargılamak ve taraf olmak yerine, geçmiş ve günümüzü kıyaslayarak yeni değerler oluşturabilirler (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008). Bununla beraber tarihsel empati becerisi kazandırılırken eğitimcilerin zaman zaman yanlış yönlendirmeler de yaptığı görülmektedir. Tarihsel empati, geçmişte yaşamış bireylerin durumlarını kendi dönemlerinin bakış açısıyla anlamaya çalışmak anlamına gelir. Bu kavram, doğasına aykırı biçimde, "kendimizi geçmişte yaşayan kişilerin yerine koyarak onların neler hissettiklerini kendi bakış açımıza göre anlamaya ya da hissetmeye çalışmak" ile karıştırılmamalıdır (Yılmaz ve Koca, 2012).

İlgili literatür incelendiğinde ülkemizde tarihsel empati ile ilgili çalışmalarda ilk olarak karşımıza Karabağ'ın (2003) yapmış olduğu "Öğretilebilir ve bilişsel bir beceri olarak tarihi empati" adlı doktora çalışması çıkmaktadır. Bununla birlikte tarihsel empati ile ilgili çalışmaların ülkemizde daha çok yapılandırmacı yaklaşımın esas alındığı 2005 yılından itibaren başlayıp, özellikle 2015 sonrasında artarak devam ettiği (Ablak ve Doğan, 2021). Söz konusu çalışmaların (Aktın, 2021; Aysal, 2012; Çalışkan, 2008; Çorapçı, 2019; Gürsoylar, 2019; Güneş, 2019; Kaygısız, 2019; Şahin ve Aktın, 2021; Şeker, 2010; vb.) daha çok tarihsel empati becerisinin geliştirilmesi, akademik başarıya etkisi ve öğrenci algılarına, görüşlerine ve deneyimlerine yönelik olduğu görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde, Sosyal Bilgiler ders kitaplarının incelenmesine yönelik çalışmalar bulunmakla beraber Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan becerilerin ders kitaplarına yansması alanında yeterli çalışmanın olmadığı görülmektedir (Kan ve Tebiş, 2022). Ayrıca tarihsel empatinin boyutları ile ilgili sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır (Elbay, 2020). Bu çalışmanın 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarını ve iki programı yansıtan Sosyal Bilgiler ders kitaplarını tarihsel empati becerisi ve bu becerinin boyutları kapsamında karşılaştırmalı inceleyen ilk çalışma olması yönü ile literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda (SBDÖP) ve bu programlara uygun olarak hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında tarihsel empati becerisinin nasıl yer aldığını belirlemektir. Bu ana amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

Araştırma Soruları:

1. 2018 ve 2024 SBDÖP'de tarihsel empati becerisi ile ilgili kazanımların/öğrenme çıktılarının öğrenme alanlarına göre yer alma durumu nasıldır?
2. 2018 ve 2024 SBDÖP'deki kazanımların/öğrenme çıktılarının tarihsel empatinin boyutları bağlamındaki ilişkisi nasıldır?
3. 2018 ve 2024 SBDÖP'ye göre hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki metin, soru etkinlik ve görsellerde tarihsel empati becerisi nasıl yer almaktadır?
4. 2024 SBDÖP'ye göre hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki metin, soru, etkinlik ve görsellerin tarihsel empatinin boyutları bağlamındaki ilişkisi nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmanın yöntem kısmında, araştırma modeline, veri kaynaklarına, kullanılan araçlara, veri toplama sürecine ve veri analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Araştırma nitel araştırma yöntemine dayalı olarak yapılmıştır. Nitel araştırmalar "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı; algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği" araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 39). Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir (Sak ve diğerleri, 2021). Eğitim ile ilgili bir araştırmada ders kitapları, öğretim program yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları vb. doküman olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011), 2018 ve 2024 Sosyal

Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının doküman olarak kullanıldığı bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi yapılmıştır.

Araştırma Verilerinin Kaynağı

Araştırmada verilerin kaynağı, 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve programlara uygun hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarıdır. Öğretim programlarına Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın (TTKB) resmi internet sitesinden ulaşılmıştır (<http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx>). Ders kitapları için veri kaynağı olarak ise 5. sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitapları kullanılmıştır. Sadece 5. sınıf ders kitaplarının kullanılmasının sebebi, Maarif Yüzyılı Öğretim Programları'nın kademeli olarak uygulanması ve bu yüzden MEB tarafından henüz sadece 5. sınıf ders kitaplarının yayımlanmış olmasıdır. 2025 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına göre MEB tarafından hazırlanan tek bir örnek kitap olduğundan ölçüt örnekleme ile 2018 Programını yansıtan ders kitabı olarak yine MEB yayınlarının hazırladığı 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı esas alınmıştır.

Tablo 1

Veri Kaynağı Olarak Kullanılan 5. Sınıf Ders Kitapları

Ait Olduğu Öğretim Programı	Yazarlar	Yayınevi-Yılı
2018	Ömer Faruk Evirgen, Jülide Özkan, Suna Öztürk	MEB Yayınları-Başak Matbaacılık-2021
2024	Cemal Gökhan OL Faruk Gökcalp YILMAZ Hilal DEMİREZER Mehtap POLAT Murat AKPINAR Ömer EVİN Turan Sinan ÇELEBİ Yasemin YABANSU	MEB Devlet Kitapları- 2024

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında çalışmaya temel alınan doküman incelemesi belli aşamalara göre yapılır. Bu aşamalar: dokümanları bulma, dokümanların orijinalliği kontrol etme, dokümanların anlaşılması için kodlama ve kataloglama konusunda bir sistematik bir yapı oluşturma ve veri analizi yapma şeklinde sıralanabilir (Sak ve diğerleri, 2021). Buna göre yapılan çalışmada öğretim programları ve 2024 SBDÖP'ye göre hazırlanan örnek ders kitabı MEB'in resmi sitesinden edinilmiş; 2018 SBDÖP'ye göre hazırlanan ders kitabı da orijinal metin olarak kitabevinden satın alınmıştır. Birincil kaynaktan elde edilen programlar ve ders kitapları orijinal kaynaklar olup hiçbir şekilde verilere müdahale edilmemiştir. Doküman analizinde araştırmacı sadece dokümana dayalı olarak araştırmasını gerçekleştiriyorsa bu dokümanların belli bir sistem içinde ve birbiri ile karşılaştırılmalı olarak çözümlenmesi gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Buna göre araştırmada ele alınan iki öğretim programı ve ders kitapları belli bir sistem içinde, birbiriyle karşılaştırılabilir ve değerlendirilebilir şekilde kendi içinde analiz edilmiştir. Bunun için öncesinde araştırmacı tarafından veriler toplanırken bir çerçeve çizmek amacıyla veri toplama formu oluşturulmuştur. Form, betimsel analiz yaklaşımına uygun şekilde, ilgili literatür temel alınarak hazırlanmıştır. Araştırmayı kolaylaştırıcı temalar/kategoriler belirlenmiştir. Buna göre temalar, tarihsel empatinin boyutları olan bilişsel ve duyuşsal boyut olarak belirlenmiştir. Bilişsel boyut, tarihsel bağlam ve perspektif kategorilerine ayrılmış, duyuşsal boyut ise tek kategori olan

duyuşsal bağlantı kurma kategorisinde, geçmişte yaşamış bireylerin duygularını anlayabilme bağlamında incelenmiştir. Bu anlamda metin, soru ve etkinlikler; geçmiş insan yaşantıları, zaman ve kronoloji, kanıt kullanma, geçmişe dair sosyo-kültürel referanslar, mekansal referanslar, perspektif-bakış açısı, tarihi karakterler alt kategorilerinde bilişsel boyut ile; duyuşsal bağlantı alt kategorisinde duyuşsal boyut ile ilişkilendirilmiştir. Görseller, ilgili metin bağlamında ele alınarak belirtilen tema ve alt kategorilerle ilişkilendirilmiştir. Örneğin, bir tarihî nesne, metnin içeriğine bağlı olarak bilişsel boyutun tarihsel bağlam kategorisinde ele alınabildiği gibi, başka bir yerde bilişsel boyutun perspektif (bakış açısı) kategorisinde de değerlendirilebilir.

Veri toplama formuna ilişkin olarak üç alan uzmanının görüşü alınmış; bu doğrultuda gerekli onaylar sağlandıktan sonra analiz sürecine geçilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz, daha çok araştırmanın kavramsal yapısının önceden açık bir biçimde belirlendiği araştırmalarda kullanılan, verilerin önceden belirlenmiş temalara göre sistematik ve açık bir şekilde betimlendiği, betimlemelerin açıklanıp yorumlandığı, neden-sonuç ilişkilerinin irdelendiği ve sonuçlara ulaşıldığı bir analiz yaklaşımıdır. Bu analizde amaç elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Betimsel analiz; analiz için çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması aşamalarından oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu aşamalara göre çalışma aşağıdaki gibi şekillenmiştir:

1. Betimsel analiz için çerçeve oluşturma

Çalışmada önce araştırmanın kuramsal yapısından hareketle, amaca uygun bir çerçeve çizilerek verilerin hangi temalar/kategoriler altında düzenleneceği ve sunulacağı belirlenmiştir. Bu bağlamda ilgili literatürden yola çıkılarak tarihsel empatinin boyutları ekseninde çalışma çerçevelendirilmiştir. Literatür incelendiğinde tarihsel empatinin iki temel boyutunun olduğu görülmektedir (Aydın, 2020). Tarihsel empatinin bilişsel boyutuna 'tarihsel bağlamsallaştırma' ve 'perspektif alma', duyuşsal boyutuna ise 'duyuşsal bağlantı kurma' kategorileri dâhil edilmiştir (Endacott ve Brooks 2013). Tarihsel empati incelenirken kategoriler, literatürde tarihsel empatiye vurgu yapan (Lee, 1984; Yeager ve Foster, 2001; Aydın, 2020; Aktın, 2021); geçmişte yaşayan insan yaşantılarını bilme, zaman ve kronolojiyi anlama, kanıt kullanma, geçmişe dair sosyo-kültürel referanslar, mekansal referanslar, perspektif-bakış açısı geliştirme, tarihi karakterler vurgusu, geçmişte yaşayan insanların duygularını anlama gibi tarihsel empati ile ilişkilendirilebilecek kavram ve ifadeler yönüyle incelenmiştir.

2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları, sınıf düzeyinde öğrenme alanlarına göre kazanımlar/öğrenme çıktıları olarak; Sosyal Bilgiler ders kitapları ise iki kitapta ortak biçimde yer alan metin, soru, etkinlikler ve görseller üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. İki kitapta ortak olmayan karekod etkinlikleri değerler bölümü ve öğrenme alanlarının sonundaki değerlendirme soruları/örnek sorular bölümü incelemeye alınmamıştır.

2. Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi

Öncelikle veriler ilgili bilişsel ve duyuşsal boyut tema/kategorilerinde göre tarihsel empati ile ilgili alan yazına uygun bir şekilde tespit edilen geçmiş insan yaşantılarını bilme, zaman ve kronolojiyi anlama, kanıt kullanma, geçmişe dair sosyo-kültürel referanslar, mekansal referanslar,

perspektif-bakış açısı geliştirme, tarihi karakterler vurgusu, geçmiş insanların duygularını anlama ilgili kavram ve ifadelerle dayanarak tek tek incelenmiştir. İncelemede hem tarihsel empati ile ilişkili doğrudan ifadeler hem de tarihsel empatiyi dolaylı olarak geliştirebilecek veriler aranmış, analiz buna göre yapılmıştır. Buna göre elde edilen veriler düzenlenmiş, sayısallaştırılmış ve tablolar oluşturularak sunulmuştur.

3. Bulguların tanımlanması

Bu aşamada düzenlenen veriler tanımlanmış ve ilgili yerlerden doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Kazanımlar/Öğrenme çıktıları programlarda yer aldığı şekliyle örneğin 5.2.2. (5. Sınıf 2. Öğrenme Alanı 2. Kazanım) olarak verilmiştir. Ders kitaplarının analizinde ilgili sayfalar belirtilmiş; sayfa içinde birden fazla metin, görsel vb. varsa parantez içinde örneğin s. 44 (4), yani s. 44'te 4 metin, görsel vb. şeklinde gösterilmiştir.

4. Bulguların yorumlanması

Bu aşamada tanımlanan bulgular açıklanmış, neden-sonuç ilişkileri kurulmuş ve anlamlandırılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği nitel araştırmanın paradigmasına uygun olarak ilgili literatür dikkate alınarak sağlanmaya çalışılmıştır (Creswell, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu bağlamda araştırmada iç geçerlik (inandırıcılık) sağlamak amacıyla tema/kategorileri oluşturan kavramlar tarihsel empati becerisinin geliştirilmesi ile ilgili yazılı literatürle teyit edilmiştir. Dış geçerlik (aktarılabirlik) sağlamak amacıyla sonuçların aktarılabileceği tüm bilgiler, araştırma süreçleri açıkça sunulmuştur. Programların ve kitapların ilgili tüm içeriği belirli aralıklarla birden fazla kez incelenmiştir. Araştırmada iç güvenirlilik (tutarlık) sağlamak amacıyla doğrudan alıntılarla içerik detaylandırılmıştır. Kavramların alandaki bilimsel terimlerle tutarlık doğrulaması yapılmıştır. Dış güvenirlilik (teyit edilebilirlik) sağlamak amacıyla farklı uzmanların görüşlerine başvurulmuştur. Örnekleme alınan kitapların künyesi, kavramlar, veri toplama ve analiz yöntemleri ve aşamaları açıkça belirtilmiştir.

Etik Konular

Araştırmada 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları üzerinde doküman incelemesi yapıldığından etik kurul iznine gerek duyulmamıştır. Fakat araştırmanın her aşamasında etik kurallara dikkat edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi “2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında tarihsel empati becerisi ile ilgili kazanımların öğrenme alanlarına göre yer alma durumu nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. 2018 SBÖP’de tarihsel empati becerisi tanımlanan 27 beceri içinde ayrı bir beceri olarak yer almadığı görülmektedir (MEB, 2018). 2024 SBDÖP’de ise tarihsel empati becerisi alan becerileri içinde ayrı bir beceri olarak yer almaktadır (MEB, 2024). Aşağıda kazanımlara göre tarihsel empati becerisinin 2018 ve 2024 SBDÖP’de yer alma durumuna ilişkin tablolar yer almaktadır:

Tablo 2

2018 ve 2024 SBÖP'de Toplam Kazanımlar/Öğrenme Çıktıları İçinde Tarihsel Empati ile İlişkili Kazanımların/Öğrenme Çıktılarının Yer Alma Durumu

Sınıf Düzeyleri	2018 SBÖP		2024 SBÖP	
	Toplam Kazanım Sayısı	Tarihsel Empati ile İlişkili Kazanım Sayısı	Toplam Öğrenme Çıktısı Sayısı	Tarihsel Empati ile İlişkili Öğrenme Çıktısı Sayısı
4. sınıf	33	6	17	6
5. sınıf	33	4	18	4
6. sınıf	34	6	18	4
7. sınıf	31	11	17	4

Tablo 2 incelendiğinde tarihsel empati ile ilişkili kazanımlar 2018 SBDÖP'de en fazla 11 kazanım ile 7. sınıf düzeyinde en az 4 kazanım ile 5. sınıf düzeyinde yer aldığı görülmektedir. 2024 SBDÖP'de en fazla 6 kazanım ile 4. sınıf düzeyinde yer alırken diğer sınıf düzeylerinde 4'er öğrenme çıktısı olarak yer almaktadır. 2024 SBDÖP'de genel olarak öğrenme çıktıları sayısının azalmıştır. Buna rağmen tarihsel empati ile ilgili kazanımlar/öğrenme çıktıları oransal olarak 2018 SBDÖP'ye göre 2024 SBDÖP'de daha fazla yer tutmaktadır.

Tablo 3

2018 SBÖP'da Tarihsel Empati Becerisinin Öğrenme Alanlarına Göre Yer Alma Durumu

Öğrenme Alanları	4.Sınıf		5.Sınıf		6.Sınıf		7.Sınıf	
	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici
Birey ve Toplum	-	-	-	-	-	-	-	-
Kültür ve Miras	-	4	-	3	-	5	-	5
İnsanlar Yerler ve Çevreler	-	-	-	-	-	-	-	-
Bilim Teknoloji ve Toplum	-	1	-	-	-	-	-	4
Üretim Dağıtım ve Tüketim	-	-	-	-	-	-	-	-
Etkin Vatandaşlık	-	1	-	1	-	1	-	2
Küresel Bağlantılar	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam		6		4		6		11

Tablo 3 incelendiğinde programda tarihsel empati becerisi ile ilgili doğrudan bir kazanımın olmadığı görülmektedir. Yukarıdaki kazanımlar tarihsel empati becerisinin boyutları esas alınarak becerinin gelişmesine olanak sağlayan kazanımlar olarak tespit edilmiştir. Tarihsel empati becerisini geliştiren kazanımların en fazla 11 kazanım ile 7. sınıf düzeyinde, en az 4 kazanım ile 4. sınıf düzeyinde olduğu görülmektedir. Tabloya göre tarihsel empati becerisini geliştirecek kazanımlar her sınıf düzeyinde Kültür ve Miras öğrenme alanında yer almaktadır. Bu öğrenme alanı tarih konularının yer aldığı öğrenme alanı olduğundan kazanımların daha çok bu alanda toplandığı söylenebilir. Bununla beraber 4. ve 7. sınıflarda Bilim Teknoloji ve Toplum ile Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarında; 5. ve 6. sınıflarda Etkin Vatandaşlık alanında kazanımlar yer almaktadır. Kazanımlar örneklendirilecek olursa: 4. sınıf düzeyinde, 4.2.1. "Sözlü, yazılı, görsel kaynaklar ve nesnelerden yararlanarak aile tarihi çalışması yapar." kazanımında öğrenci kanıtlardan yola çıkarak aile tarihini incelerken tarihsel bağlamda geçmiş yaşantıları anlayabilir, eski insanların bakış açılarını fark edebilir ve duygularını deneyimleyebilir. 5. sınıf düzeyinde 5.2.1. nolu kazanımda "Somut kalıntılardan yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya

uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder.” kazanımı öğrencinin kanıt kullanarak tarihsel bağlamda geçmişi anlamasına olanak sağladığından tarihsel empatiyi destekler. 6. sınıf düzeyinde 6.2.2. numaralı “İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.” kazanımında öğrenci İslam öncesi ve İslam sonrası yaşantıları öğrenirken tarihsel empati yaparak geçmiş yaşantıları bilişsel ve duyuşsal olarak deneyimleyebilir. 7. sınıf düzeyinde 7.2.2. kazanımında “Osmanlı Devleti’nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder. Gaza ve cihat anlayışı, istimâlet politikası, millet sistemi üzerinde durulur.” kazanımında Osmanlı’nın izlediği bu politikalar dönemin şartları ve bakış açısı içinde ele alınacağından tarihsel empati yapılmasına olanak sağlar.

Tablo 4

2024 SBÖP’de Tarihsel Empati Becerisinin Öğrenme Alanlarına Göre Yer Alma Durumu

Öğrenme Alanları	4. Sınıf		5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf	
	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici
Birlikte Yaşamak	-	-	-	-	-	-	-	-
Evimiz ve Dünya	-	-	-	-	-	-	-	-
Ortak Mirasımız	-	3	1	2	1	3	-	3
Yaşayan Demokrasi	-	2	-	1	-	-	-	1
Hayatımızdaki Ekonomi	-	-	-	-	-	-	-	-
Teknoloji ve Sosyal Bilimler	1	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	1	5	1	3	1	3	-	4

Tablo 4 incelendiğinde programda 2018 SBDÖP’den farklı olarak tarihsel empati ile ilgili doğrudan ilişkili öğrenme çıktılarının yer aldığı görülmektedir. Bu çıktılar 4. sınıf düzeyinde Teknoloji ve Sosyal Bilimler öğrenme alanında, 5. ve 6. sınıf düzeyinde Ortak Mirasımız öğrenme alanında birer tane olacak şekilde dağılmıştır. Tarihsel empati becerisini geliştirici diğer öğrenme çıktılarının en fazla 5 öğrenme çıktısı ile 4. sınıf düzeyinde olduğu, 5. ve 6. sınıf düzeylerinde üç öğrenme çıktısı, 7. sınıf düzeyinde ise 4 öğrenme çıktısı olarak yer aldığı görülmektedir. Öğrenme alanları içerisinde tarihsel empati ile ilişkili öğrenme çıktıları tüm sınıf düzeylerinde Ortak Mirasımız öğrenme alanında yer almaktadır. Tarih ile ilgili konuların Ortak Mirasımız öğrenme alanında olması bu durumun temel sebebidir. Programda yer alan doğrudan tarihsel empati ile ilgili öğrenme çıktıları: 4. sınıf düzeyinde 4.6.2. numaralı öğrenme çıktısı olan “Bilim insanlarının çocukluk hayatı ile kendi yaşamı arasında bağlantı kurabilme” öğrenme çıktısı içinde özellikle “b) Bilim insanlarının çocukluk dönemi koşullarını fark eder. c) Bilim insanlarının çocukluk dönemi koşulları ile günümüz koşullarını karşılaştırır. ç) Bilim insanlarının çocukluklarının dönemin koşulları içerisinde açıklar.” şeklindeki süreç bileşenleri; 5. sınıf 5.3.2. numaralı “Anadolu’da ilk yerleşimleri kuran toplumların sosyal hayatlarına yönelik bakış açısı geliştirebilme” öğrenme çıktısı ve süreç bileşenlerinden “ç) Anadolu’da kurulmuş ilk yerleşmelerdeki toplumların sosyal hayatlarını dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak açıklar. d) Anadolu’da kurulan ilk yerleşmelerdeki toplumların sosyal hayatlarına yönelik çıkarımda bulunur. e) Çıkarımlarına dayanarak Anadolu’da kurulmuş ilk yerleşmelerde yaşayan toplumların sosyal hayatları ile ilgili bakış açısını kendi ifadeleriyle yansıtır.” süreç bileşenleri; 6. sınıf düzeyinde 6.3.3. numaralı “İslamiyet’in kabulüyle Türklerin sosyal ve kültürel hayatlarında meydana gelen değişimi dönemin bakış açısıyla değerlendirebilme.” öğrenme çıktısı ve “b) İslamiyet’in kabulüyle

Türklerin sosyal ve kültürel hayatlarında meydana gelen değişime ilişkin dönemin koşullarını fark eder ve ç) İslamiyet'in kabulüyle Türklerin sosyal ve kültürel hayatlarında meydana gelen değişimin sonuçlarını dönemin koşulları içinde açıklar." süreç bileşenleri doğrudan tarihsel empati becerisi ile ilişkilidir.

Tablodaki diğer öğrenme çıktıları tarihsel empati becerisinin boyutları esas alınarak tarihsel empatinin gelişmesine olanak sağlayan öğrenme çıktıları olarak tespit edilmiştir. Örneğin 4. sınıf düzeyinde 4.4.1. numaralı "Cumhuriyetin ilanına giden yolda Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk milletinin yaptığı fedakârlıkları yorumlayabilme" ve "a) Millî Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk milletinin yaptığı fedakârlıklara ilişkin kaynakları ve kanıtları inceler. b) Millî Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk milletinin yaptığı fedakârlıklara ilişkin kaynakları ve kanıtları görsel, sözlü ya da yazılı ifade eder." süreç bileşenleri için öğrenci, kanıt kullanarak tarihsel bağlam içerisinde dönemin şartlarını ve insanları fedakarlığa iten vatanseverlik gibi duyguları anlayıp hissedebilir. Yine 5. sınıf düzeyinde 5.3.1. numaralı "Yaşadığı ildeki ortak miras öğelerine ilişkin oluşturduğu ürünü paylaşabilme çıktısı ve "a) Yaşadığı ildeki somut ve somut olmayan kültürel miras öğelerinden hareketle ortak mirasın önemi hakkında çıkarım yapar." süreç bileşenlerinde tarihsel bağlamda somut veya soyut (örneğin tarihi eserler ya da geçmişe ait değerler gibi) kültürel miras öğelerini öğrenirken, tarihsel perspektif içinde dönemin insanların duygu ve düşüncelerini anlayabilir. Benzer şekilde 6. sınıf düzeyinde 6.3.1. numaralı "Türkistan'da kurulan ilk Türk devletlerinin medeniyetimize katkılarını sorgulayabilme" ve 7. sınıf düzeyinde 7.3.2. numaralı "Değişen dünya dengeleri karşısında Osmanlı Devleti'nin uyguladığı yenilikleri neden ve sonuçlarıyla yorumlayabilme." öğrenme çıktıları, o dönemin koşulları içerisinde dönemin insanların ve yenilik yapan padişahların bakış açılarını anlama, onların bakış açılarını benimseyerek yeniliklerin etki ve sonuçlarını daha iyi görme gibi yönlerden ele alınarak tarihsel empatiye katkı sağlayabilir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemi ile İlgili Bulgular

Araştırmanın 2. Alt Problemi "2018 ve 2024 SBDÖP'deki kazanım/öğrenme çıktılarının tarihsel empatinin boyutları bağlamındaki ilişkisi nasıldır?" şeklinde belirlenmiştir. Programlardaki kazanım/çıktılar tarihsel empati becerisi yönü ile incelenirken tema olarak bu becerilerin boyutları olan bilişsel ve duyuşsal boyutlarda ele alınmıştır. Kazanımlar en fazla ilgili olduğu boyutlarla ilişkilendirilmiştir. Birden fazla boyut ile ilişkili kazanımlar * işareti ile belirlenmiş ve toplam kazanım sayısı hesaplanırken bir kez sayılmıştır. Buna göre oluşturulan tablo aşağıdadır:

Tablo 5

2018 SBDÖP'de Tarihsel Empati Becerisinin Öğrenme Alanlarına Göre Kazanım/Boyut İlişkisi

ÖĞRENME ALANLARI	4. sınıf Kazanım/Boyut ilişkisi		5. sınıf Kazanım/Boyut ilişkisi		6. sınıf Kazanım/Boyut ilişkisi		7. sınıf Kazanım/Boyut ilişkisi	
	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal
Birey ve Toplum	-	-	-	-	-	-	-	-
Kültür ve Miras	4.2.1.*	4.2.1.*	5.2.1.	-	6.2.1.	-	7.2.1.*	7.2.1.*
	4.2.2.*	4.2.2.*	5.2.2.	-	6.2.2.*	6.2.2.*	7.2.2.*	7.2.2.*
	4.2.3.	-	5.2.5.	-	6.2.3.*	6.2.3.*	7.2.3.*	7.2.3.*
	4.2.4.*	4.2.4.*	-	-	6.2.4.	-	7.2.4.	-
İnsanlar Yerler ve Çevreler	-	-	-	-	6.2.5.	-	7.2.5.*	7.2.5.*
	-	-	-	-	-	-	-	-
Bilim ve Teknoloji	4.4.3.	-	-	-	-	-	7.4.1.	-
	-	-	-	-	-	-	7.4.2.	-
	-	-	-	-	-	-	7.4.3.	-

							7.4.4.*	7.4.4.*
Üretim Dağıtım ve Tüketim	-	-	-	-	-	-	-	-
Etkin Vatandaşlık	4.6.4.	-	5.6.4.*	5.6.4.*	6.6.1.*	6.6.1.* 6.6.6.*	7.6.1* 7.6.2*.	7.6.1.* 7.6.2.*
Küresel Bağlantılar	-	-	-	-	-	-	-	-
Boyut Toplam	6	3	4	1	5	4	11	7
Toplam	6 Kazanım		4 Kazanım		6 Kazanım		11 Kazanım	

Tablo incelendiğinde, programda en fazla bilişsel boyutla ilgili kazanımların yer aldığı; ayrıca hem bilişsel hem de duyuşsal boyutla ilişkilendirilebilecek kazanımların da bulunduğu görülmektedir. Örneğin 7. sınıflarda 11 kazanımın 7'si hem bilişsel hem duyuşsal alan ile ilişkilidir. Kazanımlar boyutlara göre örneklendirilirse: 4.2.2. numaralı “Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir. (Yakın çevresinde yer alan bir müze, cami, türbe, köprü, medrese, kervansaray gibi tarihî bir mekân gezisi ya da sözlü tarih veya yerel tarih çalışmaları yapılır.)” kazanımı, tarihsel bağlamda tarihsel bakış açısı kazandırırken, dönemin insanların duygularını, dönemin şartları içinde anlamalarına olanak sağlayabilir. 5.6.4. numaralı “Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden bayrağımıza ve İstiklâl Marşımıza değer verir.” kazanımı, bayrağımızın ve İstiklâl Marşımızın anlamını Milli Mücadele’nin tarihsel bağlamı içinde ele almaya ve o dönemin insanların duygularını anlamaya imkan sağladığından, bilişsel ve duyuşsal olarak tarihsel empatiyi geliştirebilir. 6.2.1. numaralı “Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur. (Destan, yazıt ve diğer kaynaklardan yararlanır.)” kazanımı daha çok tarihsel bağlam ve tarihi perspektif yönü ile bilişsel tarihi empatiye olanak sağlar. 7.2.5. numaralı “Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir. (Yerli ve yabancı seyyahların seyahatnamelerinden örneklerle yer verilir.)” kazanımı hem dönemin insanların bakış açılarının hem de -dönemin şartları içinde- o insanların duygularının anlaşılmasına olanak sağladığından bilişsel ve duyuşsal olarak tarihsel empatiye olanak sağlar.

Tablo 6

2024 SBDÖP'de Tarihsel Empati Becerisinin Öğrenme Alanlarına Göre Öğrenme Çıktısı/Boyut İlişkisi

ÖĞRENME ALANLARI	4. Sınıf Öğrenme Çıktısı / Boyut İlişkisi		5. Sınıf Öğrenme Çıktısı / Boyut İlişkisi		6. Sınıf Öğrenme Çıktısı / Boyut İlişkisi		7. Sınıf Öğrenme Çıktısı / Boyut İlişkisi	
	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal
Birlikte Yaşamak	-	-	-	-	-	-	-	-
Evimiz Dünya	-	-	-	-	-	-	-	-
Ortak Mirasımız	4.3.1. 4.3.2.* 4.3.3.	4.3.2.*	5.3.1.* 5.3.2. 5.3.3	5.1.3.*	6.3.1. 6.3.2. 6.3.3.* 6.3.4.*	6.3.3.* 6.3.4.*	7.3.1.* 7.3.2.* 7.3.3.*	7.3.1.* 7.3.2.* 7.3.3.*
Yaşayan Demokrasimiz	4.4.1* 4.4.2.*	4.4.1.* 4.4.2.*	5.4.1.	-	-	-	7.4.3.*	7.4.3.*
Hayatımızdaki Ekonomi	-	-	-	-	-	-	-	-
Teknoloji ve Sosyal Bilimler	4.6.2	-	-	-	-	-	-	-
Boyut Toplam	6	3	4	1	4	2	4	4
Toplam	6 Öğrenme Çıktısı		4 Öğrenme Çıktısı		4 Öğrenme Çıktısı		4 Öğrenme Çıktısı	

Tablo 6 incelendiğinde, programda en fazla bilişsel boyutla ilgili öğrenme çıktılarının yer aldığı; ayrıca hem bilişsel hem de duyuşsal boyutla ilişkilendirilebilecek çıktılara da yer verildiği görülmektedir. Örneğin, 7. sınıftaki tüm öğrenme çıktıları hem bilişsel hem de duyuşsal alanla ilişkilidir. Her sınıf düzeyinde en fazla çıktıya Ortak Mirasımız öğrenme alanında yer verilmiştir. Bununla birlikte, 4., 5. ve 7. sınıflarda Yaşayan Demokrasimiz ve 4. sınıfta ise Teknoloji ve Sosyal Bilimler öğrenme alanlarında da ilgili çıktılar bulunmaktadır. Ancak diğer öğrenme alanlarında tarihsel empati becerisiyle ilişkilendirilebilecek herhangi bir öğrenme çıktısına yer verilmemiştir. Öğrenme çıktılarının boyutlarla ilişkisi örneklendirilirse: 4.4.2. numaralı “Cumhuriyetin getirdiği değişimlerin hayatımıza katkılarını yorumlayabilme. a) Cumhuriyetin getirdiği değişimleri dönemi anlatan anılar, hikâyeler ve görsel içerikler aracılığıyla inceler.” öğrenme çıktısı ve süreç bileşeni öğrencilerin anılar hikayeler ve görsel içerikler ile dönemin insanların bakış açısını dönemin şartları içerisinde anlamasına ve duygularını duyumsamasına olanak sağlayabilir. Bu yüzden hem bilişsel hem duyuşsal alan ile ilişkilidir. 5.3.3 numaralı Mezopotamya ve Anadolu medeniyetlerinin ortak mirasa katkılarını karşılaştırabilme” öğrenme çıktısı, öğrencinin ortak miras öğelerini kullanarak tarihsel bağlam içinde Anadolu ve Mezopotamya medeniyetlerinin katkılarını öğrenip karşılaştırmasına ve dönemin bakış açısını anlamasına olanak sağladığından bilişsel alan ile daha çok ilişkilidir. 6.3.4 numaralı “XI-XIII. yüzyıllar arasında meydana gelen siyasi faaliyetler ve askerî mücadelelerin Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına etkisini özetleyebilme.” öğrenme çıktısı, öğrencinin tarihsel bağlam içinde mücadeleleri açıklarken tarihsel perspektif yönüyle bilişsel empati yapmasına; ayrıca dönemin insanların Türkleşme ve İslamlaşma sürecindeki hislerini, dönemin şartları içinde anlamasına olanak sağladığından hem bilişsel hem duyuşsal alan ile ilişkilidir. 7.3.1. numaralı “Osmanlı Devleti’nin cihan devleti hâline gelmesini sağlayan politikaları sorgulayabilme.” öğrenme çıktısı öğrencinin gaza-cihat, iskan, istimâlet gibi politikaları tarihsel bağlam içinde dönemin bakış açısı ile yorumlamasına ve sorgulamasına ayrıca dönemin insanların hissiyatlarını anlamasına olanak sağladığından bilişsel ve duyuşsal alan ile ilişkilendirilebilir.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemi ile İlgili Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi “2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına göre hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki metin, soru, etkinlik ve görsellerde tarihsel empati becerisi nasıl yer almaktadır?” şeklinde belirlenmiştir. Buna göre oluşturulan tablolar aşağıdaki gibidir:

Tablo 7

2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Tarihsel Empati Becerisinin Metin, Soru, Etkinlik ve Görsellerde Yer Alma Durumu

Ders kitapları	2018 5. Sınıf Ders Kitabı				2024 5. Sınıf Ders Kitabı			
	Metin		Soru		Etkinlik		Görsel	
	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici
	1	51	1	11	-	9	58	73
Toplam	52	12	9	58	69	23	13	73

Tablo 7 incelendiğinde 2018 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında toplam 52 yerde tarihsel empatiyi destekleyen ifadeler olduğu görülmektedir. 1 paragrafta tarihsel empati becerisi ile ilgili doğrudan ifade yer alırken geliştirici ifadeler 51 yerde geçmektedir. Tarihsel empatiyi geliştirici ifadelerin daha çok öğretmenlerin metin ile ilgili tarihsel empatiyi geliştirici sorular sorması ya da dikkat çekici ifadeler kullanması ile bu becerinin gelişmesini sağlayacak şekilde yer aldığı görülmüştür. Kitapta tarihsel empati ile ilgili sorular 1 soru doğrudan 11 soru geliştirici olacak şekilde toplam 12; etkinlikler ise geliştirici nitelikte 9 etkinlik olarak yer almaktadır. Ders kitabında tarihsel empatiyi destekleyecek 58 görsel tespit edilmiştir.

2024 Sosyal Bilgiler ders kitabında toplam 69 yerde tarihsel empatinin gelişmesine olanak sağlayan ifadeler geçmektedir. Kitapta doğrudan tarihsel empati ile ilgili ifadeler yer almamaktadır. 2018 SBDÖP'ye ait ders kitabında olduğu gibi, tarihsel empatiyi geliştirici ifadelerin, daha çok öğretmenlerin metinle ilgili tarihsel empatiyi geliştirici sorular sorması ya da dikkat çekici ifadeler kullanması ile bu beceriyi geliştirecek şekilde yer aldığı gözlenmiştir. Sorular, 2 soru doğrudan ve 21 soru geliştirici olmak üzere toplam 23; etkinlikler ise 2 etkinlik doğrudan ve 11 etkinlik geliştirici olmak üzere toplam 13 etkinlik olarak yer almaktadır. Kitapta tarihsel empatiyi destekleyecek 73 görsel tespit edilmiştir.

Aşağıdaki tablolarda 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler ders kitapları metin, soru, etkinlik ve görseller yönüyle ayrı ayrı ele alınmıştır:

Tablo 8*2018 Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Öğrenme Alanlarına Göre Metin, Soru, Etkinlik ve Görsel Tablosu*

Öğrenme Alanları	Metin		Soru		Etkinlik		Görsel
	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici	
Birey ve Toplum	-	1	-	-	-	-	1
Kültür ve Miras	1	30	1	9	-	5	39
İnsanlar Yerler ve Çevreler	-	-	-	-	-	-	-
Bilim Teknoloji ve Toplum	-	3	-	-	-	1	5
Üretim Dağıtım ve Tüketim	-	6	-	1	-	-	5
Etkin Vatandaşlık	-	5	-	-	-	2	1
Küresel Bağlantılar	-	6	-	1	-	1	7
Toplam	1	51	1	11	-	9	58

Tablo 8 incelendiğinde, tarihsel empati ile ilgili metin, soru, görsel ve etkinliklerin en çok tarih konularının yer aldığı Kültür ve Miras öğrenme alanında bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte Küresel Vatandaşlık, Üretim Dağıtım ve Tüketim, Etkin Vatandaşlık ve Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanlarında da yer aldığı; İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında ise bulunmadığı tespit edilmiştir. Kültür ve Miras öğrenme alanı içinde, s. 36'da geçen ve tek doğrudan ifadeler içeren paragraf şu şekilde başlamaktadır: “Tekerleğin olmadığını düşünelim. Otomobil, otobüs, tren, bisiklet, paten, kayak gibi araçlar nasıl hareket edecekti? Uzak bir yere gitmek herhalde epey güç olacaktı...”. Tarihsel empati becerisini geliştirici ifadelerin bulunduğu sayfalar öğrenme alanlarına göre analiz edilirse: Birey ve Toplum'da s. 16; Kültür ve Miras'ta s. 36 (2), s. 37, s. 38 (2), s. 39 (4), s. 40 (3), s. 41 (2), s. 42 (4), s. 43 (2), s. 47, s. 48, s. 51, s. 55, s. 57, s. 58(2), s. 59 (2), s. 60; Bilim, Teknoloji ve Toplum'da s. 106, s. 107 ve s. 108; Üretim Dağıtım Tüketim'de s. 135 (3) ve s. 136 (3); Etkin Vatandaşlık'ta s. 152, s. 162 (2), s. 163 (2); Küresel Bağlantılar'da s. 171, s. 174, s. 180, s. 183 (2) ve s. 184 olacak şekilde dağılmaktadır.

Tarihsel empati becerisini geliştirici metinlere örnek verilirse Kültür ve Miras öğrenme alanında s. 38'de: “Sümerli öğrenciler sizin gibi hafif defterlere sahip değildi. Sabah hazırladıkları o ağır kil tabletleri ziggurata götürmek durumundaydılar.” ifadelerinde öğrenci Sümerli öğrencilerin bakış açısı ile bakarak öğrencilerin yaşantılarını dönemin şartları içinde değerlendirebilir. Sayfa 41'deki etkinlik metninde, Urartular tarafından yapılan su kanalı ile ilgili “...Menua, Tanrı Haldi'nin gücü sayesinde bu kanalı açtı. Adı Menua Kanalı'dır. Menua der ki: Kim bu yazıyı silerse, kim onu tahrip ederse, kim bunu görürse, kim başkasına 'bu kanalı ben açtım' derse, o; Tanrı Haldi, Tanrı Teişaba, Tanrı Şivini ve bütün tanrılar tarafından mahvedilsin.” paragrafında, öğrenci tarihî perspektifle o dönem insanların ihtiyaçlarının karşılanmasında kralın bakış açısını ve dönemin dinsel ve yönetimsel anlayışını algılayarak tarihsel empati yapabilir. Bilim Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında s. 108'de Bruno ile ilgili “Evrende çok sayıda gezegen olduğunu savunduğundan mahkemeye çıkarıldı. Ölümle cezalandırılacağını bildiği hâlde “Ne gördüğüm hakikati gizlemekten hoşlanırım ne de bunu açıkça ifade etmekten korkarım.” sözünü söylemekten çekinmedi.” şeklindeki ifadeler öğrencinin dönemin bilimsel bakış açısını anlamasına ve Bruno'nun bilim mücadelesini onun gözünden görmesine olanak sağlayarak, tarihsel empatiyi

destekler. Üretim Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında s. 135'te Türkiye'nin 10 bin km'lik demir yolu ağının 1250 km'lik bölümünün inşasını gerçekleştirmiş ve Nuri Demirağ'a bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk tarafından "Demirağ" soyadı verilmiştir. Cumhuriyet döneminin sayılı zenginleri arasına girmiş, yeni fikirlere açık olması ve çalışkanlığı ile tanınmış bir iş adamıdır." metninde, öğrenci Nuri Demirağ'ın gözünden bakarak Atatürk tarafından soyadı almış olma duygusunu hissedebilir ve dönemin şartlarını tarihsel bağlamda anlayabilir.

Soruların öğrenme alanlarına göre dağılımı şöyledir: Kültür ve Miras öğrenme alanında s. 38, s. 39, s. 40 (2), s. 41 (2), s. 42 (2), s. 43 ve s. 57'de; Üretim Dağıtım ve Tüketim'de s. 124'te; Küresel Bağlantılar'da ise s. 175'te yer almaktadır. Örneklendirecek olursak, doğrudan tarihsel empati sorusu s. 43'te "Paranın kullanılmadığı zamanları düşünelim. Acaba insanlar ihtiyaçlarını nasıl karşılıyor, nasıl alışveriş yapıyorlardı?" şeklinde geçmektedir. Sayfa 38'de yer alan "Sümerler döneminde mi günümüzde mi yaşamak istersiniz? Neden?" sorusu ile s. 175'teki "Telefon, genel ağ gibi teknolojik araçlar yokken insanlar iletişim için hangi yolları kullanıyor olabilirler? Farklı ülkelerde üretilen ürünlerden nasıl haberdar olabilirler?" sorusu da tarihsel empatiyi geliştirici sorulara örnek olarak verilebilir.

Kitapta tarihsel empati ile ilgili doğrudan etkinlik yer almamaktadır. Geliştirici etkinliklerin dağılımı şöyledir: Kültür ve Miras'ta s. 43, s. 44, s. 49, s. 55 ve s. 60'ta; Bilim, Teknoloji ve Toplum'da s. 109'da; Etkin Vatandaşlık'ta s. 164'te (2); Küresel Bağlantılar'da ise s. 185'te yer almaktadır. Etkinliklerin içerikleri; 1 sanal müze gezisi (s. 43), 4 düşün-yaz şeklindeki soru etkinliği (s. 44, s. 49, s. 55, s. 164), 3 araştırma etkinliği (s. 60, s. 109 ve s. 185) ve 1 şiir-resim vb. çalışma (s. 164) şeklindedir.

Kitapta ilgili görseller daha çok metinler ile birlikte ele alındığında tarihsel empatiyi geliştirmeye yardımcı olacak şekilde yer almaktadır. Görsellerin öğrenme alanlarına dağılımı şöyledir: Birey ve Toplum'da s. 16; Kültür ve Miras'ta s. 34, s. 35, s. 36 (2), s. 37 (4), s. 38 (2), s. 39 (2), s. 40 (3), s. 41 (2), s. 42 (2), s. 43 (2), s. 44 (4), s. 45, s. 46 (2), s. 47 (2), s. 48, s. 49, s. 51, s. 55 (3), s. 56, s. 57, s. 59; Bilim Teknoloji ve Toplum'da s. 107 (2), s. 108 (3); Üretim Tüketim ve Dağıtım'da s. 123, s. 135 (2), s. 136 (2); Etkin Vatandaşlık'ta s. 163; Küresel Bağlantılar'da s. 180, s. 181 (2), s. 182, s. 183 (2), s. 184'de yer almaktadır. Görsellerin içerikleri incelendiğinde: arkeolojik kanıt-buluntu: s. 36, s. 37, s. 38, s. 39, s. 40 (3), s. 42, s. 43, s. 44 (3), s. 47, s. 48, s. 51 ile toplam 15 görsel; tarihi eser: s. 38, s. 39, s. 41, s. 42, s. 46 (2), s. 49, s. 57, s. 183 (2), s. 184 ile 11 görsel; tarihi mekân: s. 34, s. 35, s. 43, s. 45, s. 46, s. 55 (3), s. 180 ile toplam 9 görsel; tarihi karakter resmi: s. 107 (2), s. 108 (3), s. 181 (2) olarak toplam 7 görsel; tarihi resim: s. 57, s. 59, s. 123, s. 163, s. 182 ile toplam 5 görsel; tarihi fotoğraf: s. 135 (2), s. 136 (2) olarak 4 görsel; çizim: s. 16, s. 37 (2) olarak 3 görsel; tarih şeridi s. 36, s. 44 ile 2 görsel; ve harita: s. 37 ve s. 41 ile 2 görsel şeklinde dağılmaktadır. Aşağıda görseller ile ilgili bazı örnekler bulunmaktadır:

Şekil 1*Tablet üzerine çivi yazısı yazımı (temsili)***Şekil 2***Çivi yazılı tablet*

S. 37'deki çivi yazısı ile ilgili yukarıda verilen Şekil 1 ve Şekil 2, metinler ile beraber ele alındığında öğrencinin bilişsel olarak tarihsel empati becerisini geliştirmeye yardımcı olabilir.

Şekil 3*Hammurabi (solda) ve Babil Tanrısı***Şekil 4***Newton Görseli*

Yukarıda verilen sayfa 39'daki Babillere ait görsel olan Şekil 3, öğrencinin Babillerin yönetim, din ve inanışları ile ilgili bakış açısını daha iyi anlamasına yardımcı olarak; sayfa 107'deki Newton'a ait görsel olan Şekil 4, dönemin insanlarını zihnen canlandırmalarına olanak sağlayarak bilişsel empatiyi destekleyebilir.

2024 Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında tarihsel empati becerisi ile ilgili metin, soru etkinlik ve görsellere dair tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 9*2024 Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Öğrenme Alanlarına Göre Metin, Soru, Etkinlik ve Görsel Tablosu*

Öğrenme Alanları	Metin		Soru		Etkinlik		Görsel
	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici	Doğrudan	Geliştirici	
Birlikte Yaşamak	-	5	2	-	-	-	3
Evimiz Dünya	-	9	-	3	-	3	5
Ortak Mirasımız	-	46	-	16	2	8	57

Öğrenme Alanları	Metin	Soru	Etkinlik	Görsel
Yaşayan Demokrasimiz	- 2	- 1	- -	4
Hayatımızdaki Ekonomi	- 2	- -	- -	-
Teknoloji ve Sosyal Bilimler	- 5	- 1	- -	4
Toplam	- 69	2 21	2 11	73

Tablo 9 incelendiğinde tarihsel empati ile ilgili metin, soru, görsel ve etkinliklerin en çok tarih konularının olduğu Ortak Mirasımız öğrenme alanında yer aldığı görülmektedir. Bununla beraber diğer öğrenme alanlarında da yer aldığı fakat en az Yaşayan Demokrasimiz ve Hayatımızdaki Ekonomi öğrenme alanlarında yer aldığı görülmektedir. Metinlerde doğrudan tarihsel empati ile ilgili ifade yer almazken tüm kitapta toplam 69 yerde tarihsel empatinin gelişmesine olanak sağlayan ifadeler tespit edilmiştir. Bu ifadeler öğrenme alanlarına göre analiz edilirse Birlikte Yaşamak'ta s. 24 (3), s. 34 (2); Evimiz Dünya'da s. 58, s. 59 (2), s. 62, s. 82 (3), s.83 (2); Ortak Mirasımız'da s. 100, s. 103, s. 104 (2), s. 105 (2), s. 106 (2), s. 113 (3), s. 114 (4), s.116 (3), s. 118 (3), s. 120 (3), s. 121, s. 128, s. 129 (4), s. 130 (4), s. 131 (2), s. 132 (4), s. 134 (4), s. 135 (2); Yaşayan Demokrasimiz'de (2. Kitapta) s. 18 ve s. 19; Hayatımızdaki Ekonomi'de 2. kitapta s. 76 ve s. 100 ; Teknoloji ve Sosyal Bilimler'de (2. Kitapta) s.120 (4) ve s. 126'da olacak şekilde metinler dağılmıştır. Tarihsel empatinin gelişmesine olanak sağlayan ifadeler örneklendirilecek olursa: Birlikte Yaşamak öğrenme alanında s. 24'te Rauf Denktaş'ın ifadeleri olan "7 yaşına kadar beni dedem Şerhli Mehmet büyütmüş. Eskinin hikâyesini hep ondan işittim. 1878'de Türk bayrağının gönderden indirilişini, İngiliz bayrağının çekilişini yaşamış. 'Osmanlı yamandı...Gittiler ama yine gelecekler... Ben göremeyeceğim ama sizler göreceksiniz." derdi. 'Yine gelecekler...'Hep buna inanarak yaşayacaktık çünkü Kıbrıs'ın bir Türk adası olduğunu biliyorduk." ifadeleri Kıbrıs'ın İngiliz işgaline uğramasının oluşturduğu duyguların o dönemi yaşayan kişinin gözünden anlatılması öğrencilerin de o duyguları anlamasına olanak sağladığından tarihsel empatiyi destekler. Aynı sayfada Kıbrıs'ın işgali önce tarihsel bağlamda ele alınmış, ardından bu ifadelerle desteklenmiştir. Ardından "Kıbrıslı Türkler, uzun yıllar boyunca azim ve kararlılık içerisinde varlıklarını ve bağımsızlıklarını koruma mücadelesi vermişlerdir." diyerek Kıbrıslı Türklerin duruşu sunulmuştur. Bu ifadeler öğrencinin işgali önce tarihsel bağlamda anlamasına ve ardından işgalin oluşturduğu duyguları ve etkileri anlamasına ve duyumsamasına imkan oluşturabilir. Yine s. 82'de: "Mehmet Âkif, İstiklâl Marşı'nın yazıldığı günleri şöyle anlatmaktadır: "O günler, ne samimi ne heyecanlı günlerdi. O şiir, milletin o günkü heyecanının ifadesidir. Binbir facia karşısında bunalan milletimizin ıstıraplar içinde kurtuluş dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz. Bunu yazabilmek için o günleri görmek, yaşamak lazım. O şiir benim değil milletimindir. Benim millete karşı en büyük hediyem budur." ifadeleri İstiklal Marşı'nın yazılma sürecini milli mücadele yıllarının ruh portresi içerisinde anlattığından öğrenci hem Mehmet Akif ile hem de Milli Mücadele Dönemi Türk insanı ile tarihsel empati kurabilir, dönemin şartlarının oluşturduğu duyguları daha iyi anlayabilir.

Tarihsel empati becerisini geliştiren sorular incelendiğinde 2 soru doğrudan, 21 soru geliştirici şekilde yer aldığı görülmektedir. Sorular öğrenme alanlarına göre analiz edildiğinde Birlikte Yaşamak'ta s. 34 (2); Evimiz Dünya'da s. 60, s. 82 ve s. 83'te; Ortak Mirasımız'da s. 100, s. 110 (2),

s. 111 (2), s. 112, s. 113 (2), s. 115 (2), s. 127 (2), s. 129, s. 130, s. 131, s. 132'de; Yaşayan Demokrasimiz'de 2. kitapta s. 18'de; Teknoloji ve Sosyal Bilimler'de 2. kitapta s. 120'de olacak şekilde dağılmıştır. Hayatımızdaki Ekonomi öğrenme alanında tarihsel empati ile ilişkili herhangi bir soru yer almamaktadır. Tarihsel empati ile ilgili doğrudan sorular s. 34'te tek duruma bağlı iki soru olarak: "Millî Mücadele Dönemi'nde yaşamış olsaydınız Mustafa Kemal Paşa'nın yayımladığı emirlere neden destek verirdiniz? Ordumuza nasıl yardım ederdingiz? Tartışınız." şeklinde geçmektedir. "Neden destek verirdiniz?" tarihsel empatinin daha çok duyuşsal boyutu ile ilişkili, "Nasıl yardım ederdingiz?" sorusu ise daha çok bilişsel boyutu ile ilişkili sorulardır. Tarihsel empatiyi geliştirici sorular örneklendirilecek olunursa: s. 110'da görsele bağlı "Anadolu'da ilk yerleşim yerlerini kuran toplumların görsellerde yer alan tarihî nesneleri ve mekânları hangi amaçlarla kullanmış olabilirler? sorusunu cevaplarken öğrenci nesne ve mekanların kullanım amaçlarını o dönemde yaşayan insanların yerine kendini koyarak belirleyebilir ve tarihsel empati yapabilir. Aynı şekilde s. 113'te "Anadolu'nun avcı ve toplayıcı insanlar tarafından yerleşim yeri olarak tercih edilmesinin nedenleri neler olabilir? Yazınız." sorusu veya görsele bağlı "İnsanlar bu aletleri hangi amaçlarla yapmış olabilir? Tartışınız." soruları tarihsel empatiye olanak sağlayan sorulardır. Sayfa 127'de çivi yazılı kil tablet görseline bağlı "Görsel 3.35'te verilen icat nedir? Bu icat olmasaydı hayatımız nasıl olur?" ya da tarihi para görseline bağlı "Görsel 3.36'da verilen icat nedir? Bu icadın olmadığı bir hayatta ihtiyaçlarımızı nasıl giderirdik?" sorularını cevaplamak için öğrenci yazının ya da paranın olmadığı dönemlerde yaşayan insanlarla tarihsel empati kurabilir.

Ders kitabında tarihsel empati ile ilişkili etkinlikler incelendiğinde, bu etkinliklerin 3'ünün Evimiz Dünya, 10'unun ise Ortak Mirasımız öğrenme alanlarında yer aldığı; ayrıca tarihsel empatiyle doğrudan ilişkili 2 etkinlik ve tarihsel empatiyi geliştirici 11 etkinliğin bulunduğu görülmektedir. Etkinliklerin dağılımı şu şekildedir: Evimiz Dünya'da s. 61, s. 63, s. 65'te; Ortak Mirasımız'da s. 108, s. 117, s. 119 (2), s. 121, s. 122, s. 125, s. 136, s. 138 ve s. 140'ta yer almaktadır. Doğrudan ilişkili etkinlikler s. 122 ve s. 125'te bulunmaktadır. Etkinlik içerikleri incelendiğinde ise şunlar öne çıkmaktadır: araştırma-yazma (s. 61); düşün-yaz etkinliği (s. 63); tartışma-yazma (s. 65); metne bağlı soru etkinliği (s. 117, s. 119, s. 121); performans ödevi (s. 108 ve s. 122 / doğrudan etkinlik); resim veya yazı etkinliği (s. 125 / doğrudan etkinlik); harita etkinliği (s. 126); oyun (s. 136); zihin haritası (s. 138); doğru-yanlış etkinliği (s. 140); tarih şeridi etkinliği (s. 141).

Kitapta tarihsel empati ile ilgili görseller şöyle dağılmıştır: Birlikte Yaşamak'ta s. 24, s. 34 (2); Evimiz Dünya'da s. 60, s. 63, s. 66, s. 82, s. 83; Ortak Mirasımız'da s. 100, s. 101 (3), s. 103, s. 104 (2), s. 105, s. 106 (2), s. 107, s. 110 (7), s. 111 (3), s. 112 (3), s. 113 (3), s. 114 (2), s. 116 (3), s. 117, s. 118 (3), s. 120 (3), s. 126, s. 127 (3), s. 128 (2), s. 129 (3), s. 130, s. 131 (2), s. 132, s. 133 (2), s. 134 (2), s. 135; Yaşayan Demokrasi'de (2. kitapta) s. 18 (3) ve s. 19; Teknoloji ve Sosyal Bilimler'de s. 120 (4) olacak şekildedir. Görsellerin içerikleri incelendiğinde: arkeolojik buluntu-kanıtlar: s. 110 (4), s. 112, s. 113 (2), s. 120 (3), s. 127 (3), s. 129 (3), s. 134, s. 118 (3), s. 131 olarak toplam 20 görsel; tarihi nesneler: s. 100, s. 101, s. 112, 2. kitap s. 120 (4) olarak toplam 8 görsel; tarihi eserler: s. 34, s. 101, s. 103, s. 106 (2), s. 107 olarak toplam 6 görsel; tarihi mekânlar: s. 60, s. 66, s. 101, s. 104 (2), s. 105, s. 110 (3), s. 111 (3), s. 113, s. 114 (2), s. 116 (3) olarak toplam 18; tarihi resim: s. 34 olarak 1; tarihi çizim: s. 83, s. 117, s. 130 olarak 3; tarihi fotoğraf: s. 24, s. 63, s. 82, 2. kitap s. 18 (3), s. 19 olarak 7; tarihi harita: s. 111, s. 126, s. 128, s. 131, s. 132, s. 133, s. 134, s. 135 olarak 8; tarih şeridi: s. 112, s. 128, s. 133 olarak 3 görsel şeklindedir. Görseller, 2018 Sosyal Bilgiler ders kitabında olduğu gibi genellikle metin veya sorularla bağlantılı olarak ele alındığında tarihsel empatiyi desteklemektedir. Fakat 2018 Sosyal Bilgiler ders kitabına göre görsellerin

sayısı artmış olmakla birlikte boyutları küçülmüştür. Bu durum, görsellerin etkililiğini azaltabilir. Aşağıda görsellerle ilgili bazı örnekler verilmiştir:

Şekil 5*Tahıl Ezme Taşı***Şekil 6***Havan***Şekil 7***Taş Balta***Şekil 8***Çömlek Kap*

Örneğin yukarıdaki s. 110, s. 113, s. 118 ve s. 120'de ki nesneler öğrencinin tarihsel bağlamda bilgilerini somutlaştırmasına ve insanların yaşantılarını dönemin şartları içinde anlamasına yardımcı olarak tarihsel empatiyi bilişsel olarak destekleyebilir.

Şekil 9*Atatürk ve Bayrak***Şekil 10***Milli Mücadele Emirleri***Şekil 11***Sadaka Taşı*

Yukarıdaki s. 83'teki Atatürk'ün bayrağa verdiği önem ile ilgili görsel olan Şekil 9, s. 34'te Milli Mücadele emirleri ile ilgili görsel olan Şekil 10, s. 34'teki sadaka taşı görseli olan Şekil 11, metinler ile birlikte ele alındığında tarihsel empatiyi daha çok duyuşsal olarak destekleyen diğer örneklerdir.

Araştırmanın 4. Alt Problemi:

Araştırmanın dördüncü alt problemi 2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler 5. sınıf ders kitaplarındaki metin, soru, etkinlik ve görsellerin tarihsel empatinin boyutları bağlamındaki ilişkisi nasıldır? şeklinde belirlenmiştir. Buna göre oluşturulan tablolar aşağıdaki gibidir:

Tablo 10

2018 Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Metin, Soru, Görsel ve Etkinliklerin Tarihsel Empatinin Boyutları ile İlişkisi

ÖĞRENME ALANLARI	METİN		SORU		ETKİNLİK		GÖRSEL	
	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal
Birey ve Toplum	1	-	-	-	-	-	1	-
Kültür ve Miras	30	1	10	-	5	-	39	-
İnsanlar Yerler ve Çevreler	-	-	-	-	-	-	-	-
Bilim Teknoloji ve Toplum	3	-	1	-	1	-	5	-
Üretim Dağıtım ve Tüketim	6	-	-	-	-	-	5	-
Etkin Vatandaşlık	5	-	-	-	-	2	1	-
Küresel Bağlantılar	6	-	-	-	1	-	7	-
Boyut Toplam	51	1	12	-	7	2	57	-
TOPLAM	52		12		9		58	

Tablo 10 incelendiğinde 2018 Sosyal Bilgiler Ders kitabındaki metin, soru, etkinlik ve görsellerin tarihsel empatinin daha çok bilişsel boyutu ile ilgili olduğu görülmektedir. Metinlerde bir paragraftaki ifadeler, etkinliklerde 4 etkinlik tarihsel empatinin duyuşsal boyutu ile ilişkilidir. Diğer tüm unsurların daha çok bilişsel tarihsel empatiyi desteklediği söylenebilir. Duyuşsal tarihsel empati örneği s. 39’da “Babil kralının eşi çocukluğunda yaşadığı yeşil tepeleri çok özliyordu. Ancak Babil şehrinde yeşil yok denecek kadar azdı. Eşinin üzüldüğünü gören Babil kralı asma bahçeler yaptırdı. Bu yapı daha sonra dünyanın yedi harikasından biri olarak ünlendi.” ifadelerinde öğrenci Babil kralının eşinin ve kralın duygularını o dönemin şartları içinde anlayabilir ve tarihsel empati yapabilir. Yine aynı sayfada Hammurabi Kanunlarından “Bir kimse mısırlarını sulamak için kanal açarsa, ancak dikkatsizliği nedeniyle sular komşusunun tarlasını bozarsa o zaman komşusunun mısır kaybını öder.” örneği öğrencinin o dönemin bakış açısı içinde düşünmeyi gerektirdiğinden tarihsel empatinin daha çok bilişsel boyutu ile ilgilidir.

Etkinlik olarak s. 164’te “Aşağıdaki tabloya Türk bayrağı ve İstiklâl Marşı’nın milletimiz için önemini yazınız.” örneğinde öğrenci Milli Mücadele yıllarında yaşayan insanların duygularını hissedip tarihsel empati yaparak etkinliği cevaplayabilir. Sayfa 44’teki “Aşağıdaki Ankara’da Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde yer alan arkeolojik buluntuları inceleyiniz. Bu buluntulara bakarak Anadolu medeniyetleriyle ilgili hangi bilgilere ulaşabileceğini defterinize yazınız.” görsele dayalı “Sıra Sizde” etkinliğinde öğrenci, nesneleri ve kullanım amaçlarını o dönemin insanların bakış açısı ile bakarak ortaya koyarken bilişsel tarihi empati yapabilir. Kitaptaki görseller de tarihsel bağlam içinde anlamayı kolaylaştırıcı nesne, eser, arkeolojik buluntu, resim veya fotoğraf, tarih şeridi, harita gibi görseller olduğundan tarihsel empatinin daha çok bilişsel boyutu ile ilişkilidir.

Tablo 11

2024 Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Metin, Soru, Görsel ve Etkinliklerin Tarihsel Empatinin Boyutları ile İlişkisi

ÖĞRENME ALANLARI	METİN		SORU		ETKİNLİK		GÖRSEL	
	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal	Bilişsel	Duyuşsal
Birlikte Yaşamak	1	4	1	1	-	-	1	2
Evimiz Dünya	4	5	3	-	3	-	4	1
Ortak Mirasımız	44	2	15	1	10	-	56	1
Yaşayan Demokrasimiz	2	-	1	-	-	-	2	2
Hayatımızdaki Ekonomi	1	1	-	-	-	-	-	-
Teknoloji ve Sosyal Bilimler	5	-	1	-	-	-	4	-
Boyut Toplam	57	12	21	2	13	-	67	6
TOPLAM	69		23		13		73	

Tablo 11 incelendiğinde, metin, soru, etkinlik ve görsellerin daha çok tarihsel empatinin bilişsel boyutuna yönelik olduğu görülmektedir. Duyuşsal boyuta ilişkin ifadeler ise metinlerde 12, sorularda 2 ve görsellerde 6 yerde yer almaktadır. 2018 SBDÖP'ye göre hazırlanan ders kitabıyla karşılaştırıldığında, 2024 SBDÖP'ye göre hazırlanan kitapta duyuşsal boyutun metin, soru ve görsellerde daha fazla yer aldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, etkinlikler açısından bakıldığında 2018 SBDÖP'ye göre hazırlanan kitapta duyuşsal boyutu destekleyen 4 etkinlik bulunurken, 2024 SBDÖP'ye göre hazırlanan kitapta duyuşsal boyutla doğrudan ilişkili herhangi bir etkinliğe rastlanmamıştır.

Metinler için örneğin s. 34'te yer alan "Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nde meydanlara, cami ve çeşme yanlarına yardımlaşma amaçlı sadaka taşı konurdu. İhtiyaç sahiplerine yardım etmek isteyenler bu taşın içine para bırakırdı. Böylece ihtiyaç sahibi kişiler gecenin geç saatlerini bekler, kimseye görünmeden ihtiyacı kadar olan parayı bu taşın içinden alırdı. Böylece ihtiyaç sahibi kişiler incinmemiş olur ve yapılan hayır amacına ulaşırdı." ifadesinde öğrenci, ecdadımızın yardımlaşma duygularına karşı duyarlılığını hissedebilir. Yardımda bulunan kişilerin duygularıyla empati kurarak, bu kişilerin içsel değerlerini ve toplumun yardımlaşma anlayışını fark edebilir. Ayrıca, öğrenci, yardıma muhtaç kişilerin yerine kendini koyarak, gece geç vakte gizlice gelip yalnızca ihtiyaçları kadar parayı alırken yaşadıkları duyguları düşünerek bu duyguları hissedebilir. Bu sayede, duyuşsal açıdan tarihsel empati kurma fırsatı bulur. Bilişsel tarihsel empatiye örnek olarak ise, s. 116'da yer alan "İnsanlar, üretim yapmaya başlamadan önce yüzyıllarca avcı ve toplayıcı olarak yaşamışlardır. Beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için çevrelerindeki hazır bitkileri, meyveleri toplamışlar; avlanmışlar ve doğal kaynaklardan yararlanmışlardır. Yiyecek ve su ihtiyaçlarını karşılamak için elverişli ve güvenli yerlere sürekli göç etmişlerdir. Göçebe yaşayan insanlar, barınmak ve korunmak için mağaralara yerleşmişlerdir..." ifadeleri verilebilir. Burada öğrenci, avcı-toplayıcı insanların yaşam tarzlarını onların yerine kendini koyarak anlayabilir ve hem tarihsel bağlamda hem de tarihsel bakış açısı (perspektif alma) ile tarihsel empati geliştirebilir.

Sorular açısından örnek verilecek olursa, s. 100'de İstiklal Madalyası ile ilgili metne dayanan "İstiklal Madalyası'nın ailenin en kıymetli hazinesi olarak nitelendirilmesinin sebepleri neler olabilir?" sorusu, öğrencinin İstiklal Madalyası'nın anlamını İstiklal Gazisi ve ailesinin bakış açısından değerlendirmesini sağlar. Bu sayede öğrenci, geçmişte yaşanan kahramanlık ve gurur gibi duyguları anlayarak duyuşsal boyutta tarihsel empati geliştirebilir.

Etkinlikler bağlamında örnek olarak, s. 122'de yer alan "Anadolu'nun ilk yerleşim yerlerinde yaşayan toplumların yaşamlarını şekillendiren unsurları fark etme" hedefli performans ödevi gösterilebilir. Bu etkinlik de diğer etkinlikler gibi daha çok, tarihsel empatinin tarihsel bağlam ve perspektif alma alt boyutlarını içeren bilişsel boyutu ile ilişkilidir.

Görsellere bakıldığında, 2018 ders kitabında olduğu gibi 2024 ders kitabında da tarihsel bağlamı anlamayı kolaylaştıran nesne, eser, arkeolojik buluntu, resim, fotoğraf, tarih şeridi ve harita gibi unsurların yer aldığı görülmektedir. Bu yönüyle görseller, ağırlıklı olarak tarihsel empatinin bilişsel boyutuna katkı sağlamaktadır. Kitapta yer alan 73 görselin 67'si bilişsel, 6'sı ise duyuşsal boyutla ilişkilidir. Metinlerle birlikte değerlendirildiğinde, bilişsel boyutu destekleyen görsellere örnek olarak yukarıda yer verilen Şekil 5, Şekil 6, Şekil 7 ve Şekil 8'deki tarihi nesne görselleri gösterilebilir. Duyuşsal boyutu destekleyen görseller arasında ise Atatürk ve bayrakla ilgili Şekil 9, Millî Mücadele emirlerini yansıtan Şekil 10 ve sadaka taşı görseli olan Şekil 11 sayılabilir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Tarihsel empati becerisinin 2018 ve 2024 SBDÖP'de ve bu programlara göre hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alma durumunun incelendiği çalışmanın sonuçları şöyle sıralanabilir:

2018 SBDÖP'de tarihsel empati becerisi ayrı bir beceri olarak yer almazken, 2024 SBDÖP'de alan becerileri içinde ayrı bir beceri olarak bulunmaktadır. Bu duruma etken olarak, 2023 yılında "K12 Beceriler Çerçevesi Türkiye Bütüncül Modeli" çerçevesinde tanımlanan alan becerileri içinde tarihsel empati becerisinin ayrı bir beceri olarak yer alması gösterilebilir (Doğan ve diğerleri, 2023).

2018 SBDÖP'de tarihsel empati becerisi ile ilgili doğrudan kazanımlar/öğrenme çıktıları yer almazken, 2024 SBDÖP'de tarihsel empati ile ilgili 4., 5., 6. sınıf düzeylerinde doğrudan kazanımlar/öğrenme çıktıları yer almaktadır. Bu durum, 2024 SBDÖP'nin tarihsel empati becerisini ayrı bir beceri olarak ele aldığına göstergesidir (MEB, 2024; Yıldırım ve Çalışkan, 2024).

2024 SBDÖP'de genel olarak kazanımların/öğrenme çıktılarının sayısı azalmıştır. Buna rağmen tarihsel empati ile ilgili kazanımlar/öğrenme çıktıları oransal olarak 2018 SBDÖP'ye göre 2024 SBDÖP'de daha fazla yer tutmaktadır. Bu durum 2024 SBDÖP'de tarihsel empati becerisine 2018 SBDÖP'ye göre daha fazla önem verildiğini göstermektedir.

2018 SBDÖP'de tarihsel empatiyi geliştirici kazanımların her sınıf düzeyinde daha çok "Kültür ve Miras öğrenme alanı" içinde yer aldığı görülmektedir. Bu durumun sebebi tarih konularının bu öğrenme alanı içinde yoğun olarak yer almasıdır. Ayrıca programda "Etkin Vatandaşlık" ve "Bilim Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanları içinde de tarihsel empati becerisini geliştirici kazanımlara yer verilmiştir. Seyhan (2023)'da öğretmenler ile yürütmüş olduğu çalışmasında öğretmenlerin, tarihsel empatinin "Kültür ve Miras", "Bilim Teknoloji ve Toplum" ve "Küresel Bağlantılar" gibi öğrenme alanlarında yer aldığını belirttiğini söylemektedir. 2024 SBDÖP'de tarihsel empati ile

ilgili doğrudan veya geliştirici öğrenme çıktıları tarih konularının yoğun olduğu “Ortak Mirasımız” öğrenme alanı içinde yer almaktadır. Yine “Yaşayan Demokrasimiz” ve “Teknoloji ve Sosyal Bilimler” öğrenme alanları içinde de ilgili öğrenme çıktıları yer almaktadır. Öğrenme alanlarının içerikleri düşünüldüğünde bu yönüyle 2024 SBDÖP’nin 2018 SBDÖP’ye benzer olduğu söylenebilir.

Ders programları, tarihsel empatinin bilişsel (tarihsel bağlam ve perspektif alma) ve duyuşsal boyutları temelinde incelenmiştir. Şahin ve Aktın (2021) da çalışmalarında bu iki boyutu esas almıştır. Her iki programda da tarihsel empatiye yönelik kazanımların ağırlıklı olarak bilişsel boyuta odaklandığı, ancak duyuşsal boyutu da kapsayan çıktılara yer verildiği görülmektedir. Karabağ (2003), tarihsel empatinin öncelikle öğrencinin tarihsel düşünme ve anlama becerisini geliştirmeyi hedefleyen bilişsel bir süreç olduğunu, imgelem ve duyuşsal öğelerin ise bu süreci desteklediğini belirtmektedir. Öte yandan, Karaağaçlıoğlu (2024), ilkökul öğrencilerinin Millî Mücadele kahramanlarıyla hem bilişsel hem de duyuşsal düzeyde tarihsel empati kurabildiklerini ortaya koymuştur. Bu nedenle öğretim programlarında her iki boyutu kapsayan öğrenme çıktılarının yer alması ve ders kitaplarına yansıtılması büyük önem taşımaktadır.

2018 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarına göre hazırlanan 5. sınıf ders kitapları tarihsel empati açısından incelendiğinde, 2024 kitabının metin, soru, etkinlik ve görseller bakımından daha yoğun içerik sunduğu görülmektedir. Ancak bu yoğunluk, tarihsel empatiyi doğrudan değil, dolaylı biçimde destekleyen içeriklerden oluşmaktadır. Örneğin, 2024 kitabında tarihsel empati becerisine yönelik doğrudan ifadeler rastlanmamaktadır. Bu becerinin öğretim programında ayrı bir başlık altında ele alındığı dikkate alındığında, bu durum önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Her iki kitapta da geliştirici ifadeler daha çok öğretmenlerin metin ile ilgili soracakları soruları ya da dikkat çekici ifadeleri ile tarihsel empati becerisini geliştirecek şekildedir. Bu durum, tarihsel empati becerisinin kazandırılmasında öğretmenlerin belirleyici bir rol üstlendiğini göstermektedir. Cairns’e (1989) göre tarihsel empatinin öğrencilere kazandırılmasında ve bu beceriye yönelik tutumlarının şekillenmesinde öğretmenler kilit bir konumdadır.

2018 SBDÖP’ye göre hazırlanan 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabıyla karşılaştırıldığında, 2024 programına göre hazırlanan ders kitabında tarihsel empatiye yönelik doğrudan soru ve etkinlik sayısı artmakla birlikte bu artış sınırlıdır. Örneğin, 2018 ders kitabında yalnızca 1 doğrudan soru yer alırken 2024 kitabında 2 soruya, doğrudan etkinlik ise 2018 kitabında bulunmazken 2024 kitabında 2 etkinliğe yer verilmiştir. Ancak 2024 SBDÖP’de tarihsel empatinin ayrı bir beceri olarak tanımlandığı dikkate alındığında, bu sayıların yetersiz olduğu söylenebilir. Üstelik mevcut etkinliklerin genellikle araştırma, düşün-yaz ve soru-cevap gibi sınırlı uygulamalara dayandığı görülmektedir. Bu nedenle içeriklerin zenginleştirilmesi ve tarihsel empatinin doğasına uygun biçimde yapılandırılması, becerinin gelişimini destekleyecektir.

Çorapçı (2019) çalışmasında tarih kanıtlarının kullanılması, görsel içeriklerin kullanılması, drama ve rol oynama etkinlikleri, hayal kurdurma alıştırmaları, tarihi mekanlarda canlandırma, tarihsel dizi film ve belgesellerin kullanımı vb. tarihsel empatinin öğretilmesinde kullanılabilir pek çok etkinlikten bahsetmiştir. Benzer şekilde Cairns (1989)’de tarihsel mekan ziyaretleri, sözlü tarih çalışmaları, belge ve eser incelemeleri, drama aktiviteleri gibi uygulamaların hem duyuşsal olarak hem de tarihsel bağlamda tarihsel empatiyi güçlendirebileceğini söylemektedir. Aysal’ın (2012) çalışması da tarihsel empatiye dayalı rol yapma teknikleri ile öğrenci başarısı arasında

anamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla tarihsel empati etkinlikleri zenginleştirilmeli ve ders kitaplarına uygun şekilde entegre edilmelidir.

Görseller içerik olarak 2018 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı ile aynı sınıflamaları içermektedir. Her iki ders kitabında da görseller metinler ile birlikte ele alındığında tarihsel empatiyi destekler niteliktedir. Fakat sayı olarak 2024 ders kitabı tarihsel empatiyi geliştirici daha yoğun görsel içermektedir. Bununla beraber görsellerin boyutları 2018 ders kitabına göre daha küçüktür. Bu durum görsellerin etkililiğini azaltabilir.

İncelenen 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının ikisi de metin, soru, etkinlik ve görseller yönüyle tarihsel empatinin daha çok bilişsel boyutu ile ilişkilidir. Tarihsel empatinin duyuşsal boyutunu geliştirici içerikler yok denecek kadar azdır. Bu durum bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Elbay (2020) de, çalışmasında tarihsel empatiyi kazandırmayı amaçlayan öğretim modelinde hem duyuşsal hem de bilişsel öğrenme etkinliklerini içeren çalışmalar yapılmasının önemini vurgulamaktadır.

Çalışmanın sonuçları genel olarak düşünüldüğünde 2024 SBDÖP’de ayrı bir beceri olarak ele alınan tarihsel empati becerisinin 2024 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabına yansıtıldığı fakat bu yansıtmanın tarihsel empati becerisini geliştirmede yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

Öneriler

- 2024 SBDÖP’de tarihsel empati becerisinin ayrı bir beceri olarak ele alındığı düşünüldüğünde 2024 Maarif Modeli çerçevesinde kademeli olarak hazırlanacak 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bu beceriye özellikle doğrudan metin, soru ve etkinlikler yönü ile daha fazla yer verilmesi önerilir.
- 2024 SBDÖP’de ve ders kitabında tarihsel empati becerisinin daha çok bilişsel boyutu özellikle tarihsel bağlam yönü ile yer almaktadır. Tarihsel empatinin duyuşsal boyutunun da yansıtılması önemli olduğundan hazırlanacak ders kitaplarında bu noktaya da dikkat edilmesi önerilir.
- Ders programlarında yer alan becerilerin ders kitaplarında yer alma durumu ile ilgili yeterli çalışmanın literatürde yer almadığı görüldüğünden araştırmacıların bu konuda çalışması özellikle program geliştirme sürecindeki paydaşlara katkı sağlayacaktır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Her bir araştırmacı çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çatışma durumu yoktur.

KAYNAKÇA

Ablak, S. ve Doğan, M. (2021). Tarihsel empatiyle ilgili olarak yapılan akademik çalışmaların içerik analizi ile değerlendirilmesi. *V. Uluslararası Türklerin dünyası sosyal bilimler sempozyumu bildirisi tam metinleri*, 209-219. <https://www.researchgate.net/publication/355889229> adresinden 22.02.2025 tarihinde erişilmiştir.

- Aktın, K. (2021) , Bir tarihsel empati çalışması: Sarıkamış'ta asker olmak. *Millî Eğitim*, 50(229), 157-178. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1557110> adresinden 22.05.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Altay, N. (2020). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının beceriler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 276-297. <https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.805054>
- Aydın, M. (2020). Tarihsel empati tekniğinin sosyal bilgiler dersinde kullanımına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin algıları. *Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 42-52. https://www.esardergi.com/files/ugd/363032_9b9de1ca806143289cd2fa42493aa0b1.pdf?index=true adresinden 22/05/2025 tarihinde erişilmiştir.
- Aydın, Z. A. (2022). Küreselleşen dünyada eğitimin amaçları ve yöntemleri nasıl olmalıdır? *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 6(1), 45-62. <http://dx.doi.org/10.37344/talim.2022.30>
- Aysal, A. (2012). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde tarihsel empatiye dayalı rol oynama yönteminin akademik başarıya etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Berkant, H.G. ve Atmaca, Y. (2013), Altıncı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının insan hakları ve demokrasi kavramları açısından incelenmesi, *Türk Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 179-198 <https://www.academia.edu/91945244> 22/02/2025 tarihinde erişilmiştir.
- Cairns, J. (1989). Some reflections on empathy in history. *Teaching History*, 55, 13-18. <https://www.jstor.org/stable/43259498> adresinden 22.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Creswell, J. (2007). *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches* (2. Baskı). Sage Publications
- Çalışkan, H. (2008). Sosyal bilgiler dersinde tarihsel empatinin kullanılmasına yönelik örnek bir uygulama: sefer günlükleri. *Proceedings of International Conference on Educational Science*, 478-482. <https://www.researchgate.net/publication/282317666> adresinden 23.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Doğan, Y., Kabapınar, Y., Zaman, S. ve Duman, E. Z. (2023). Sosyal bilimler alan becerileri: kavram, kapsam ve geliştirme öyküsü. (Özel sayı). *Millî Eğitim*, 52, 1055-1118.
- Demircioğlu, İ.H. ve Tokdemir, M.A. (2008). Değerlerin Oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: amaç işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi* 6(15), 69-88. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29185/312508> adresinden 22/05/2025 tarihinde erişilmiştir.
- Dökmen, Ü. (2005). *İletişim çatışmaları ve empati*. Sistem Yayıncılık
- Endacott, J. L., Brooks, S. (2013). An updated theoretical and practical model for promoting historical empathy. *Social Studies Research and Practice*, 8 (1), 41-58. <http://dx.doi.org/10.1108/SSRP-01-2013-B0003>

- Elbay, S. (2020). T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretiminde duyuşsal ve bilişsel öğrenme etkinliklerinin tarihsel empatiye yansımalarının incelenmesi. *Turkish History Education Journal*, 9(1), 46-65. <https://doi.org/10.17497/tuhed.641817>
- Güneş, S. (2019). *Sosyal bilgiler dersinde yaratıcı drama yöntemiyle tarihsel empati becerisinin kazandırılmasına yönelik etkinlik temelli bir eylem araştırması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi
- Gürsoylar, G. (2019). *Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler dersi kültür ve miras öğrenme alanının öğretiminde tarihsel empatinin kullanılması: bir eylem araştırması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi
- Kan, Ç., ve Tebiş, Z. (2022). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının empati becerisi açısından incelenmesi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 474-487. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubad/issue/74645/1143118> adresinden 22/02/2025 tarihinde erişilmiştir.
- Kabapınar, Y. (2005). Uygulama ve değerlendirme ölçütleriyle hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretiminde kullanılabilecek bir öğretim yöntemi olarak empati, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), 119-14. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/302568> adresinden 22.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Karaağaçlıoğlu, H. G. (2021). *İlkokul öğrencilerinin Millî Mücadele kahramanlarıyla tarihsel empati kurma becerilerini belirlemeye yönelik bir araştırma*. Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Karabağ, Ş. G. (2003). *Öğretilebilir ve bilişsel bir beceri olarak tarihi empati* (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Karagözoğlu, N. (2020). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*. İksad Yayınevi.
- Lazarakou, D, E. (2008) Empathy as a tool for historical understanding: an evaluative approach of the ancient greek primary history curriculum. *International Journal of Social Education*, 23(1) 27-50. <https://eric.ed.gov/?id=EJ944023> adresinden 22/02/2025 tarihinde erişilmiştir.
- Lee, P. J. ve Ashby, R. (2001). Empathy, perspectivetaking, and rational understanding. O.L. Davis, E.A. Yeager, S.J. Foster (Ed.). *Historical empathy and perspective taking in the social studies içinde* (21-50) , Rowman & Littlefield Publishers, USA.
- Low-Beer, A. (1989). Empathy and history. *Teaching History*, 55, 8-12.
- MEB, (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Klavuzu*. MEB Yayınları
- MEBa, (2018). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu (4-5. sınıflar)*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi
- MEBb, (2018) *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- Mutluer, C. (2013). Sosyal bilgiler programlarında yer alan beceriler hakkında sosyal bilgiler öğretmen görüşleri (İzmir menemen örneği). *Turkish Studies*, 8(7), 355-362. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5236>

- Özcan, Z. (2016). Empati ve dindarlık arasındaki ilişki, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5(8), 2758-2781. <https://doi.org/10.15869/itobiad.258550>
- Rogers, C. R., ve Akkoyun, F. (2019). Empatik olmak, değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 16(1), 103-124. <https://doi.org/10.1501/Egifak.0000000929>
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250. <http://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Seyhan, A. (2023) Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrencilere tarihsel empati becerisi kazandırma deneyimlerine ilişkin bir araştırma, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 7(4), 1087-1104. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1386312>
- Şahin, S. ve Aktın, K. (2023). Öğrencilerin tarihsel empati deneyimlerinin incelenmesi üzerine bir çalışma. *International Journal of Humanities and Education*, 7(15), 169-194. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1664374> adresinden 23.02.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Şeker, M. (2024). 2024 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Bireysel Farklılıklar Yönüyle İncelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 9(2), 386-392. <https://doi.org/10.54979/turkegitimdergisi.1572825> adresinden 22/02/2025 tarihinde erişilmiştir.
- Taş, A. M. (2007). Yeni sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 519-532. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61793/924220> adresinden 22/2/2025 tarihinde erişilmiştir.
- Taşkıran, C., Baş, K. ve Bulut, B. (2016). Sosyal bilgiler dersinin kendine özgü becerileri kazandırılma düzeyleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 1-19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/24637/260663> adresinden 22/02/2025 tarihinde erişilmiştir.
- Yeager, E. A., and Foster, S. J. (2001). The role of empathy in the development of historical understanding. In O. L. Davis Jr., E. A. Yeager, and S. J. Foster (Eds.), *Historical empathy and perspective taking in the social studies* (pp. 13-20). Rowman & Littlefield Publishers
- Yıldırım, Y. ve Çalışkan, A. (2024). 2024 sosyal bilgiler dersi öğretim programının 2005, 2015 ve 2018 programlarıyla karşılaştırılmalı analizi. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, (8)1, 108-142. <https://doi.org/10.46452/baksoder.1485390>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. ve Koca, F. (2012). Tarihsel empati üzerine nitel bir araştırma: tarih öğretmenlerinin algı, görüş ve deneyimlerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 856- 879 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jss/issue/24238/256936> adresinden 22.02.2025 tarihinde erişilmiştir.